ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 12

1936

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

6-ий рік видання.

ЗМІСТ

12 (69)-го числа за грудень 1936 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

Н. Королева

БЕЗ КОРІННЯ*

Поганські спомини. Поминальні проскурки. Оздоба церкви. „Христос воскресе!“ Великодня ніч. Останні лекції. Нетерпелива Іза. Конкляв. „Шпоньчин“ жах. Києво-печерська Лавра. Римські катакомби. Вчені коропи. Намисто. У Видибицькому Манастирі. Єпархіялки. Тайоня. Прастара Земля та її стихійна сила. Пляни на ближчий час. Крізь чужі окуляри. Брама в життя.

Ноель зрослась із тими стародавніми „безсмертними“, любила їх ще з дитинства, памятаючи їхні наймення та зображення, які бачила в старому парку своєї бабуні, в бібліотеці маєтку, ще в тому старому гнізді, на Волині. Були вони їй близькі й милі майже так, як і зображення пра-прадідів та прадавніх бабунь ріжних націй, зафіксованих на старовинних портретах великої родинної ґалєрії. Хто ж були ці, ніби ближчі предки? — Такі ж напівзаслонені минувшиною, оздоблені авреолею присипаних порохом згадок, свідомістю, що вже давно їх нема, бо вони зробили вже все своє, що мали зробити на землі. І коли була ріжниця між цими „молодшими“ й тими прадавніми, то та ріжниця випадала не на користь „пізнішим“. Бо ж перед цими, що на портретах, слід було робити поважне, урочисте обличчя, випростувати душу, чи навіть і тіло, бо ж вони були суворі судді й неласкавим оком дивилися на тих, що прийшли по них і, коли не забували, то принаймні могли забути заведені ними традиції й настановлені може „ще ранішими“ родові гасла.

За те перед „ще ранішими“, що були зображені в камені й бронзі, обличчя розцвітало усміхом, серце наповнювалось радістю, уста видавали спів, бо ж усі їхні заповіти й гасла були в одному:

— „Carpe diem“ („Користай з дня!“)

Ноель відчувала близкість тих милих богів навіть і тут, в цій „гіперборейській“ весні Бористенській, повній для неї „варварських пересудів“, не менш неприємних, як і варварські морози, що все не хотіли відійти з цієї втомленої зимою землі. Тільки ж тут старі боги були — „нечистою поганською мерзотою“, демонами, камяними ідолищами, як дивились на них ті, хто дістав у спадщину суворі заповіти Візантії.

Кому ж звірятись у своїх мріях-думах? Не було кому. Самітність усе більш опановувала її. З наближенням весни повернулася гарячка, кашель, втрата голосу й несподівані раптовні пароксизми з великими горляними кровотечами. Тому її майже цілком увільнили від інститутських приписів і лишили в лічниці „саму“.

Тим часом православні подруги „говіли“: мали тижневі реколєкції, що закінчувалися сповіддю й Причастям. Причащались тільки раз на рік, всі гуртом, як приписував статут, а потім уже до чергового Великого Посту про це не згадували, бо не силу-

* Це останні розділи споминів авторки, написаних у повістевій формі, що появляються одночасно окремою книжкою (ціна 2·50 зл).

вали їх приступати до сповідниці та до Столу Святого. Для Ноель була це дивина, як також і її подруги дивувалися, що вона — „фанатичка“ без „говіння“ радо йде до Св. Сповіді та Св. Причастя при всякій нагоді, коли тільки буває Служба Божа в каплиці.

„На горі“ — в клясах лєкцій не було. Вранці, по молитві, читали євангелію. Замість „Серьожі Бор-Роменського“ та „Дєтства і Отрочества“, улюбленої лєктури інститутокь, роздавали для читання „Катакомби“, перероблені Євгенією Тур, „Сказаніє про дєву Февронью і град Кітеж“, „Історію Олексія, человєка Божія“ та оповідання Льва Толстого, які Ноель також хотіла прочитати, зацікавлена голосним тоді найменням автора. Таж вона знала московську мову надто погано й тому пяте через десяте зрозуміла історію простої жінки, але доброї селянки, що її не могло зрозуміти оточення за її добре серце й глузували з неї, звавши її „Маланья — голова баранья“. Ноель знала, що це тільки назва, однак із того часу зарисувалося в її уяві, що в тих далеких просторах, засипаних мало не вічними снігами, в таємній „Росії“ живуть істоти подібні до кентаврів, або до Амонових сфінксів, цебто ніби між тамошніми жінками трапляються, мовляв, або „дівиці червоної барви“ („красні дєвици“), з товстими русявими косами, в червоних довгих „сарафанах“ *, або з баранячими головами, прикрашеними круто закрученими ріжками.

Враз із духовим постом відбувався також і піст матеріяльний. Тому економ рідко коли зявлявся в їдальні, особливо в середу та пятницю, коли подавали рідкий теплий кисіль, який йому майстерно наливали інститутки безпосередньо в кишені, поки з ним провадилась запальна дискусія про те, що в пісному борщі були з солоної чи сушеної риби — хробаки. До кляс приносили проскурки. Були це білі, двоїсті, одна на одній кругленькі булочки, що пахли кипарисом, тобто якимсь неокреслено — „святим“ запахом і викликали в уяві образи пустинників, їхніх убогих келій з чистими, білими, небарвленими підлогами. Проскурки приносили у великих, як на білизну, кошах і вихованки могли собі купувати їх, але не більше, як три, при чому клясова дама відмічала в реєстрах, хто купує і скільки проскурок. Власниці тих просфор на підрумяненому їхньому споді писали перами хресні наймення своїх батьків і кревних, на одній — живих, на другій — померлих. Третя залишалася чиста й її зїдали з чаєм, що був із червоним вином, яке роздавали келішками в їдальні після Причастя.

Варя довго „торгувалась“, щоб їй дозволили купити бодай чотири проскурки, а коли все ж таки дістала тільки три узаконнені, дуже довго міркувала й вираховувала. Потім взялась за писання. Але воно не складалось, тож мусіла вишкрябувати написане й писати наново. Нарешті вирішила, що власне вона

* Довге плаття без рукавів, що спереду застібається на гудзики (національна московська одежа).

зайво намагається зробити список, бо ж усі її живі кревняки — „нестоющіє“, тобто нічого не варті, не то що молитов. Ліпше зїсти цю проскурку відразу, „поки вона ще мякенька“. Це вирішення буде легше здійснити. Вона ламала шматочками білий, приємний у смаку, прісний хліб, помалу розжовувала й міркувала над другою проскуркою, де мала записати мертвих.

— На віщо ж ти, Варю, її ламаєш? — запитала татарка Шах-Гирей, — тільки ж самі крихітки розлітаються.

— А ти й справді „глупая“, — відповіла здивована Варя. — Та хіба ж ти не знаєш, що проскурку не можна різати ножем, бо ж від грішного ножа може потекти на руки кров?!

Тоді вона дуже обережно позбирала крихітки, висипала їх собі в рот, а менші позлизувала язиком зо столу. Ще посиділа задумана якийсь час, а потім зідхнула й промовила до сусідки:

— А зрештою, що поможе померлим молитва отця Феодора? Та й взагалі, мертві — є мертві, і коли б навіть сам петербурзький митрополит за них помолився, — вони вже зостануться мертвими. Ліпше я зїм і цю проскурку, а помолюся за них сама.

Щодо третьої не було жадних містичних затримок.

Тепер Варі було вже легше приготовлятись до сповіді. Тому вона взяла аркушик паперу й почала списувати свої гріхи. Списавши, дбайливо провірила, а потім взялась вчити їх напамять...

Церква була відчинена цілий день. По всіх коридорах пахло ладаном. Часами наступала дивна мовчанка, бо ж роялі й піяніно, що їх звуки звичайно не вгавали ввесь день, цього тижня зовсім заніміли. Однак заходити до церкви в часі, коли там не правились Служби Божі, не було дозволене. Тільки, випросившись із кляс до шпиталю по лік, або до бібліотеки по книжку, можна було хильцем від клясової дами стати навколішки перед дверима церкви й помолитись вільно й без контролі. Але — нашвидку й оглядаючись, чи не йде коридором якась „синиця“.

Щодо цього були щасливіші дівчата — служниці (інститутські „дєвушки“), бо їм у вільній від праці хвилі дозволялось заходити в церкву на молитву. Інститутки ж мусіли молитись тільки в призначенім часі й так, як постановляв статут та традиції, тобто у відповідній формі для добре вихованих панночок. Взагалі ж мотто з опери „Винова Дама“: „Баришням вашего круга нада приличія знать“ — було тим провідним мотивом інститутського життя, що повторявся день-у-день, зрана до вечора, чи й далі.

Крім служниць часто заходила до церкви й Софія Іванівна. Часом і сестричка Аліна — в присмерку, на золотому тлі іконостасу, що тьмяно виблискував в червоних „бліках“ блимаючих лямпад, в своєму білому завої-„косинці“ на голові та широких білих нараменниках від попередниці — зарисовувалась легким силюетом янгола, що склав крила й застиг так у побожнім

думанню. Сестричка мала свій улюблений день у Великому Тижні: Велику Суботу, коли церкву, в якій не відбувались богослужби, приготовляють та прикрашують назустріч Святому Воскресенню.

Того дня вже з самого ранку титар Слинко присилав кошики та пакунки з стьожками, шовковими тканинами й живими квітами. До церкви дозволяли йти не тільки служницям, але й інституткам, що зголосились „по усердію" (ревно) помагати в прикрашуванні церкви. Тоді все в церкві мили, чистили, не лишаючи ні куточка на стіні, ні найменшої лямпадки. „Головнокомандуючим армії мироносиць", як жартівливо говорив полковник Унгер, бувала сестра Аліна. Вона ж запропонувала й Ноель взяти в тому участь.

Але ж із того враз мало не вийшло непорозуміння. Ноель зауважила, що всі працюють тільки в самім храмі, в навах, але ж про вівтар немов забули. Був там лише воротар Жозеф, що застеляв вичищені килими. Тому Ноель вибрала найгарніші гіяцинти та кошик конвалій і понесла їх до вівтаря. Але на порозі „діяконських дверей" на неї накинулось, вимахуючи руками, кілька служниць з буфетницею Настею на чолі:

— Куди, куди? Що це ви, панночко?

Виявилось, що ставити квітки на православний престіл не можна, як також заборонено жінці приступати до вівтаря.

— Бачите, панночко, — говорила, посміхаючись Настя, — у нас жінку вважають за ліпшу від пса, але гіршу від кота, бо ж псам до церкви зовсім не вільно, а кіт сміє й до вівтаря, якщо там бувають миші.

Сестра покликала Ноель покривати аналої (тетраподи) поверх витканих сріблом білих покривал, великопістними, жалібними з чорного оксамиту. Їх скинуть тоді, як процесія вийде з церкви й буде робити обхід коридорами з другого поверху на перший, а потім — другими сходами знову повернеться на другий поверх і увійде до церкви, вже перебраної по-великодньому.

Праця зближалась до кінця. Помалу все в церкві знову ставало таке, як перед прибиранням: сумне, великопістне. Відріжнялися тільки справжні грядки живих квіток перед образами Святих та — замість чорних — білими стьожками прикриті ретязі, що на них висіли лямпади. Змінити запону на царських воротах прийшов діякон Лука. Власне, ніхто ніколи не знав напевне, як він в дійсності зветься. Але що був він дуже подібний обличчям до образу євангелиста Луки, то й дістав від інституток те наймення. В звязку з цим і та інститутка, що читала посеред церкви „Апостола", мала титул „корови", бо ж на образі з-поза рамена євангелиста заглядав у його книгу широкочолий „телець", що його звали чомусь інститутки коровою.

Увечері в сьомій годині дзвінок покликав усіх спати, бо ж богослужба—великодня „Заутреня" мала початись опівночі. Вихованки мусіли трохи підкріпитись сном.

Хто мав родину в самому Києві, або поблизу, — ті могли

сподіватись, що їх пустять на великодній тиждень додому. Це бувало звичайно тільки тоді, коли за інститутскою приїхав хтось з її родини, вислухав в інституті великодню богослужбу й відбув „розговіни" у директорки. Чи то молодших сестер з вихованкою, чи то з якоюсь довіреною слугою „відпускати дівиць із стін школи" статут забороняв. Тобто мусіли приїхати: мати, тітка, старша замужня сестра чи бабуня. З чоловічого персоналу родини мав той привілей тільки сам батько. Нічого й казати вже про „кузенів" чи „братів", а навіть і дідусеві тут не довірялось. Мабуть примара Мазепи ще лякала в Україні тих, хто виховував молодих дівчат.

Католичкам на хвильку блиснула радість: оповістили дозвіл бути на урочистій нічній Службі Божій в міському костьолі. Але була це радість тільки хвилева: з царського палацу не позичили коляс, а в інших повозах, як тільки в „придворних" кочах із ліврейними льокаями, інститутки, доки були одягнені в шкільний однострій, виїздити не сміли. Тож Ноель вперше в життю бачила великодню Службу Божу в церкві православній.

Була та Служба ще довша, як звичайна, але слухалося її бадьоріше, бо був на ній незвичайний, піднесений, урочистий настрій. Вся залита ясним світлом, блискучими шовками та білими квітками інститутська церква була наповнена „чужими" — близькими інституток, тими батьками й кревними „щасливих", що по відправі мали поїхати на тиждень додому.

При вході стояв великий кіш, наповнений свічками, що були перевязані білими стьожками та оздоблені „бутоньєрками" з білими квітками. Чотири старші вихованки роздавали ті свічки запрошеним гостям та інститутському персоналові. Дві інститутки підносили їх на срібній таці кожному, вклоняючись „поясним поклоном". Подавши одну, відходили знову до коша, брали нову свічку й так само підносили іншій особі. Кожна вихованка, навіть кожна служниця, де там?! — навіть і сам „Танатос", що розсвічував лямпи, всі до одного мали в руках засвічені, краще чи гірше оздоблені свічки. Тож у церкві — повне море світел, що мигтіли в золоті іконостасу, на білих плямах святкових суконь директорки, інспекторки, клясових дам та в срібних одягах духовенства.

Чудові, на перше враження зовсім не церковні, наскрізь просякнуті радістю й урочистістю „київські" великодні співи славнозвісних Веделевих ірмосів, що ще й досі як слід не оцінені й ніде незнані в Европі, хвилювали, підносили, викликаючи тремтіння серця...

— „Воскресенія день, веселітесь людіє, Пасха Господня, Пасха"... — і серце невільно плигає в грудях, а губи тремтять у радісному усміху...

„Воскресенія день" — жайворонком дзеленчить сопрано, розливаючи яс і сяйво радісного дня, що його тільки на хвильку затемнює глибока контральтова туга при згадці про „Преісподняя землі", куди „снішел" Господь, щоб воскресити мертвих. І знову,

тільки зникає та хмарка підземних випарів, — церква наливається вщерть новою радістю, а душа гукає разом з усіма:

„— ликуй і веселися, Сіоне“!...

Ноель, що вже не раз бачила ріжні візії, реально бачить, як у каскадах світла злітають у піднебя сяючі Янголи, що ось-ось відсунуть камінь святого гробу...

Отець Феодор, з хрестом у руках, у відчинених „царських вратах“ тяжко дихає, розігрітий обходом у переповнених коридорах, і сяє круглим червоним обличчям.

— „Христос воскресе!“ — не по-церковному, а „розмовно“ оповіщає він і широким знаком хреста благословляє присутніх.

Всі, що в середній наві, радісно й переконано відповідають повним голосом:

— „Воістину воскресе“!

Мов нагнуте вітром у полі збіжжя, все хилиться в пошані до святого хреста. Таж о. Феодор мабуть гадає, що хтось, що стоїть праворуч, не вчув його радісної вістки. Повернувшись, знову благословить та повторяє панотець:

„Христос воскресе!“...

І ті, що праворуч, і ті, що ліворуч, так само схиляються перед хрестом і відповідають радісно:

„Воістину воскресе!“

Ноель жаль, що не розуміє вона чарівного „Слова Івана Золотоустого“. Тільки вухо її схоплює поетичний вираз — „І намєренія ваші цілую“...

Довго ще буде правитись Служба Божа, але... Ноель не дослухала її до кінця. Нечутно до неї наблизилась фройляйн Оттилія:

— Директорка дозволила вам негайно їхати додому... — шепче вона на вухо. — Йдіть переодягніться. Ваша мама чекає на вас у розмовниці директорки.

Ноель швиденько побігла сходами. Так їй весело, радісно, немов це не в Києві, а в любому манастирі Notre-Dame-de-Sion. Але ж от, і тут може бути радість цієї Святої Ночі, коли й — чужі їй люди — зуміли створити таку святкову й радісну атмосферу, що пройняла і її цілу! А до всього — ще й цілий тиждень поза цими стінами! Тепер вона щоденно ходитиме до костьолу; позатим до вечора буде гребтися в татовій бібліотеці, де вона бачила такі прецікаві речі, а передовсім — Еберса... У вечері ж — напевне будуть їздити до театру, й не може бути, щоб на Святах не виставляли так улюбленої в Києві „Аїди“, „Кармен“, „Йолянти“?... І хто ж міг думати, що так гарно буває на світі? Але це тому, — міркує дівчина, добігаючи до долішнього коридору, — що нині — Свята Ніч...

На сходах і в коридорах — ні душі: всі — в церкві. В тих порожніх помешканнях якось самітньо блимають нафтові лямпи, розвішені вздовж коридору в металевих колах. — „Чисто, мов папуги“! — майнуло в думці Ноель, і чогось стало так смішно, що аж зайшлась веселим смішком. Таж, коли взялась за клямку скляних дверей — її сміх раптово урвався й завмер. Ноель від-

кинулася на крок назад, ніби її шпигнули сталлю в груди. До горла підступало щось липке, солоне, дошкульно огидне. Не встигла збагнути, що з нею, тільки інстинктовно піднесла хустку до уст і саме в тій хвилі вирвалась із горла кров...

Мачуха, поривчаста й нервова, почала дратуватись, що дівчини так довго доводиться чекати на самоті. Вона відшукала покоївку директорки й послала її знову до церкви по Ноель. Але, коли Ноель знайшли непритомну на підлозі, близько від шпиталю, — то спершу мачуха хотіла лишити її тут. Однак дівчина так рішуче запротестувала, що її таки відвезли додому. Вияснили всю пригоду тим, що напровесні Ноель звичайно гіршало, до того ж ті „безконечні православні богослужби"... Вирішили домагатися, щоб більше дівчині не веліли бувати на них.

Та вдома неприємний випадок швидко забули. У вітальні чекали мачухи батько та знайомий католицький священик.

Велика їдальня була освітлена всіма можливими світлами та оздоблена, де тільки далося, гіяцинтами й азаліями (завжди рожевими, бо цю барву любила belle-maman). Навколо парадно накритого стола та заставленого всякими великодніми стравами похожали, поправляючи галузочки хрещатого барвінку, чи фалди настільника, господиня Марія Андріївна та mademoiselle Astoux французька „компаньонка", так звана „дуенья", що привезла Ноель із Франції до Києва. Старий льокай Еміль (в дійсності Омелько) з коректною фізіономією англійського дипльомата стояв біля дверей. Сьогодні з усього почоту слуг він єдиний був вдома. Решті дозволили піти на великодню Службу Божу, одним — до католицького костьолу, другим — до православної церкви.

Приїзду Ноель чекала Маруся, вся заквітчана, як на весілля, в цілій каскаді ріжнобарвних стьожок та в райдузі мерехтливого намиста. Таж Маруся — не була слуга. Маруся була — Маруся, й жадної соціяльної приналежности не мала. Був ще вдома машталір Джон, що привіз мачуху та Ноель із інституту.

Ноель не без смаку пробувала спеченого до золотистого кольору гиндика, ковбасу, що навіть у родинах українських чомусь офіціяльно звалась „малоросійською", (так само, як і славнозвісний борщ!) і смачні мазурки, у сімох взірцях, як цього вимагав звичай. Посеред них стояла штудерно прикрашена сирна паска, окружена стрункими рядами лікерових пляшок. Був і баранчик із блакитною стьожкою, й порося з хріном у рожевому писочку, і традиційна мучна паска, баби, папушники — та інша їжа. Але для Ноель найсмачніші видавались свячені яйця. Тверді, варені, посипані сіллю й перцем, окроплені свяченою водою й поблагословлені святим словом, що впало на них, — мали вони вийнятковий смак, якого цілий рік були позбавлені.

Дзенькали ножі, бринькали кришталеві пугарі, перелітали малозмістовні слова розмови „для годиться". Ні тато, ні панотець нічого не мали сказати Ноель, що була їм чужа. За те „дуенья" не могла дочекатись, коли нарешті Ноель залишиться сама в своїм покої. Одна вона, найнята десь у далекому Провансі дівчина,

вважала Ноель за „свою“. Та була ще друга душа, що так само не могла дочекатись приходу Ноель до рогової кімнати. Це була Маруся. Її вязали з інституткою спомини колишньої щирої дружби та посестринства ще в бабусиних маєтках. Вона так хотіла нагадати минуле, зміцнити ту стару приязнь у новій формі, відчути теплоту співзвучного серця в цім нуднім саркофагу, де перебувало вкупі не десять чи дванадцять людей, тільки десять чи дванадцять осіб, що не мали нічого спільного з собою, й помічали одно одного хіба що тільки з обовязку.

*

— Вміння добре приготовлятись до іспитів, добродійки мої, у тому, щоб мати свіжу голову й пружну думку. І — не боятись! Бо ж, коли б хтось і мав повну голову знання, але не міг його вчасно витягти й покласти на язик, — не виграє, добродійки ви мої! Не „зубріть“, не „долбіть“ цілими ночами слово в слово з книжки, а намагайтеся зрозуміти. Так, зрозуміти, між іншим і те, що за три дні підготови не можна навчитись того, чого не навчилися ви за повних сім літ...

Вихованки останньої кляси обступили професора Малініна. Проводили його аж на пальє: прощались, бо ж це була його останння лєкція для них. За два тижні буде перший кінцевий іспит. А там — назавжди попрощаються з інститутом і почнеться... правдиве життя.

Малініна любили. І за людяне відношення до вихованок, і за те, що ніколи „не зривав“ на них поганого настрою в часі лєкцій. Не любив він хіба що тільки надто дурних учениць, до яких часами був аж несправедливий. Найдужче ж любили його за те, що вмів викладати так гарно й так цікаво, як правдивий вчитель, вказуючи молоді дорогу до вищих ідеалів. Його предмет — російська література, була тільки тлом. На нім професор по-мистецьки малював прегарні образи, що заохочували читати, вчитись далі, знати, скільки може людський невгомонний дух.

— Василю Миколаєвичу! Дозвольте попрохати у вас вашу світлину на згадку.

— І мені... І мені!...

Це була традиція. — Коли скінчилися лєкції, перед останніми іспитами, інститутки просили фотографій у тих професорів, що про них хотіли зберегти якнайкращі спомини. Не була це ні офіційна куртуазія, ні підхлібство, тільки вияв щирої симпатії. Малінін, посміхаючись, записував у нотес наймення прохачок.

— Запишіть ще також і Каратову!.. — і кілька свіжорозцвілих галузок білого бузку полетіло на ґрупу інституток. На сходах, що вели з горішнього поверху, стояла княжна Каратова й тримала за два кінці попередницю, повну білого бузку.

— І де ти назбирала такої краси? — гукнула їй найближча її приятелька, Марина Данильчуківна.

Ноель підвела очі на ніжне, як мистецька камея, усміхнене обличчя княжни й відразу не зрозуміла, про яку красу мова:

про красу квіток, чи красу молодої подруги? Її золоте волосся було проткане промінням сонця, мов осяяне німбом, очі сміялись і „свєтлєйшая“ стояла в квітках та промінні, як правдивий символ молодости й весни.

— Замов собі такий портрет, — погладила очима гарну зяву Ноель. — Виглядає мов Беатріче, що зустрічає Данта на порозі раю.

Малінін обернувся до Ноель.

— А, правда, ви — наскрізь у нас чужинка! Бачу, що ви знаєте Данта ліпше, як Пушкина. І дивуюсь... Бо ж навіть незвичайно для цих стін звучить ваше порівняння... Повіяло часами ренесансу. — Він замкнув свій нотес і ласкаво подивився на Ноель властивим йому поглядом, прижмуривши ліве око. Від того його обличчя ставало лукаве, але простодушно-приятельське, як у доброго дідуся, що жартує з внучкою. — А скажіть правду: чи таки справді цікава для вас „Божеська Комедія“? Чи не видається вона в наші часи й у ваших літах марудною, або принаймні задовгою з усіма тими реєстрами партизанів Ґвельфів, Гібелінів, що нам — людям сьогоднішнім — нічого не говорять?

— Часами відчувається „довготу“, відказала спокійно Ноель. — Дещо є й неясне без відповідних коментарів. Особливо в піснях „Пекла“. Але ж... але ціла „Божеська Комедія“... вона, як море під сироком*: чи можна схопити обрис кожної хвилі, чи дефініювати їхній колір? А проте загальне враження — захоплююче й гарне. Хоч, правду кажучи, мені завжди була більш до душі Дантова „Vita Nova“.

Той діяльог перервало шелестіння шовкової сукні. Час був невідповідний на чужі відвідини, а тим часом по пальє проходила чужа, дуже елєґантна дама. Порівнявшись із ґрупою, вона злегка вклонилась інспекторові. З-під широкого „рембрантівського“ бриля з величезними чорними струсячими перами, блиснули іскри диямантів і веселий, задерикуватий погляд чорних очей.

— Іза!...

Кілька вихованок метнулось до тієї „чужої дами“. Але раніш перед нею виросла, мов з-під землі, мадам Рапне:

— Mademoiselle Метингер! Що все це має означати? З якого приводу — маскарада? А крім того: як ви дозволяєте собі вітатись із паном інспектором?

Іза піднесла до очей льорнет і демонстративно „зміряла“ постать „Шпоньки“:

— Прошу мене не затримувати, мадам. Я заїхала тільки попрощатися з подругами. Надолині чекає на мене мій чоловік...

Коли б перед „Шпонтером“ розірвалась бомба, вона булаб менше здивована. Та вже ніхто на неї не зважав. Товаришки оточили Ізу. Каратова подала їй бузок, очевидно, наперед знаючи про ту зустріч, інші ж тільки голосно ґратулювали. Правда,

* Сироко (sirocco) — південний гарячий вітер.

ходили чутки, що Іза — заручена, але ж нікому не прийшло на гадку, що вона „кине такий виклик“ інститутові...

Без неї вже ходили подружки до „Дворцового Саду“ приготовлятись до іспитів. Вважалось, що тут зовсім відокремлені вони не тільки від „світу“, а й від розваг та спокус інститутських буднів, із їх pas de geants (ґігантичними кроками), орелями, „руськими горками“ і т. ін., що було в саду інститутському. — Тут вихованки вчитимуться пильніше. Таж яке вже там вчення на весні, в розцвілому саді, де зібралось тридцять шість 17—18-літніх дівчат?!

Щоправда, зо дві, зо три були невражливі ні на що, крім науки. Це ті, що вирішили по інституті вступити до вищих шкіл. Інші — насилу прочитували підручник. Одначе більшість не бралась за нудну науку. По дві, по три, ходили інститутки під старими розложистими кленами тінистих алєй, сиділи на лавочках під могутніми яворами, чи стояли під каштанами, що були одягнені у весняний квіт, мов прикрашені тисячами свічок — і творили своєрідну чарівну оздобу старого Києва.

Цього року весна прийшла передчасно. Була буйна й примхлива, як селянська красуня з Півдня. Казали, що це — справжня київська весна, бо по двох-трьох весняних зливах зникли враз і сніг і холод та несподівано зазеленів і зацвів кучерявий Київ.

Ноель сиділа перед великим округлим квітником, де густо розцвіли тюльпани, обрамлені смужкою блідих незабудьок. В думку не вкладались їй мало зрозумілі слова про „Бєдную Лізу“, чи „Душеньку“. Натомість память виповнювали образи блакитних льотосів понад далеким Нілем, не теперішнім, а тим казковим, колишнім, з часів Великого Рамзеса... Ще хвилька — і замість „історії русскої літератури“ в руках опинилась Еберсова „Уарда“. Ще не читала, а тільки мріяла... Але зненацька відчула, що мяка рука обвилась довкола її вузеньких рамен:

— Дозволь помріяти вкупі з тобою! Si tu veux, faisons un rêve!...

Це сказала „свєтлєйшая“ й сіла тісно коло Ноель. Ніколи вони не були близькі, швидче — навпаки. Але ж — весна, наповнена ніжністю й солодкою тривогою наповняла дівочі серця потребою близькости, порозуміння, ласки, дружби, часто й з відтінню своєрідної закоханости. А це часами зближало й такі вдачі, що собі не відповідали, навіть не мали що сказати одна одній, як це клясично описала св. Тереса в житті черниць...

І знову згадувала Ноель манастирську Histoire Sainte des Anciens („Святе Письмо Стародавніх“), бо ж години й дні зникали непомітно, як легконогі красуні Гóри*, наскрізь осяяні сонцем і заквітчані легко облітаючими квітами весни...

Надійшов перший іспит — з релігії, або, кажучи по-інститутському: з „Закону Божого“.

Приготовляючись до цього іспиту, слід було також повто-

---

* Богині пір року в грецькій мітольогії, небесні воротарки.

рити і спів: „Іспола еті Деспота... Тон Деспотон... Іспола еті Деспота“!

Мали бо прибути аж два архиєреї та старенький ігумен Видибицького манастиря, з-під Києва. Ігумена Євлогія інститутки дуже любили та звали фаміліярно „Татко Євлогій“, бо ж цей добрячий старець ніколи не забував, як ласкавий тато, при кожній нагоді послати дівчатам ріжні солодощі з манастирських садків. Суниці, груші, горіхи, кавуни, мед, — це були його привіти для інституток з Видибицького манастиря. Тому вдячні інститутки рішили не зважати на те, що тільки єпископам належиться співане грецьке привітання, й так само заспівати „Іспола еті Деспота“, як появиться отець Євлогій, дарма, що він тільки звичайний чернець, а не преосвящений владика. І справді, коли за „братським“ єпископом Плятоном та „михайлівським“ Агапітом зявилась маленька, суха постать сивобородого о. Євлогія, — інститутки з надхненням виспівали йому тричі „Іспола еті“.

За іспитовий стіл засів цілий конкляв. Крім трьох „високих гостей“ та православного катехита, що й був власне „виновником торжества“, як жартували вихованки, — були ще представники чужовірців, протестанський пастор Вазен та католицький панотець — Казимир Павловський.

Пастор — штивний, сухий, застібнений майже аж під самі вуха, в довгому чорному сурдуті, чіплявся до кожної вихованки, як суддя на допиті. Його чорні густі брови, як дві пявки, ввесь час ворушились над пронизливими сірими соколиними очима. Говорив він голосно та різко, немов німецький „гавптман“ командував у полі. Він враз зауважив, що Ноель кепсько володіє московською мовою й засипав її кількома питаннями. Дівчина, шукаючи в памяті відповідних термінів, на хвильку замовкла. На чужих єпископів могло це зробити враження, що вона не зовсім знає, про що говорить. Це зачепило вже амбіцію о. Казимира.

Кругленький і якийсь пухкий, з дрібними рисами рожевого обличчя, в короткуватій реверенді й майже все з хусточкою в руці, — нагадував він собою якусь ласкаву панію, що ходить дрібненько, говорить тихенько й — тільки ласкавими словами. Добрий з природи, вибачав він усім і все, а на іспитах сідав при краю стола й прохав „книжечки для орієнтації“ у „виновника торжества“, — тобто у професора, що з його предмету провадився іспит.

Маючи ж перед очима підручник, коли помічав, що вихованка починає безпомічно „плавати“, — панотець скромненько затулявся книжкою, морщив чоло, і — навіть не дуже криючись, бо ж хто міг його спинити? — слово за словом підповідав розгубленій, аж поки врятовував „потопаючу“.

Щодо Ноель, якою чванився, не потребував уживати того способу, бо мав ліпший.

— Дитино моя! — несподівано перепинив він уже тріюмфуючого пастора. — Таж говори бо по-латині; тобі легше буде та й усі тут тебе зрозуміють.

В тих словах був „охоронний пояс“ для Ноель і неприкрита шпилька для лютеранина, бо про нього говорили, що він „в латині нетвердий“.

Ноель вправно й легко почала відповідати, як живою мовою, по-латині, що в французькому манастирі була другою розмовною мовою. Інспектор посміхався з-під вуса. Єпископ Плятон запитав також по-латині про італійське „джі“, що чулося в південній вимові дівчини, й перемінив шкільний іспит на фільольоґічну дебату, мов у середнєвічній школі...

Ще раз при письменнім іспиті з російської літератури довелось Ноель пережити неприємні хвилини. Темою задачі були — „Неґативні й позитивні постаті в російському письменстві“. Ноель уже вирішила просто покласти перо й не виявляти свого незнання, бо ж ні літератури, ні російського життя вона взагалі не знала — настільки, щоб могла щось річевого сказати на поставлене завдання. Це помітив інспектор і враз подав їй помічну руку:

— Можете взяти типи з ближчого вам Данте! — сказав він, згадавши недавню розмову на коридорі.

Перо Ноель швидко побігло по папері. Тож із її праці дехто був дуже невдоволений. Принаймні мадам Рапне не втерпіла навіть, щоб не прибігти до шпиталю й не висловити Ноель своє обурення:

— Пізно, мадмуазель, робити вам якісь докори, але ж це просто... неможливе! Дивуюся! Ні, ми всі тільки дивуємось! Відкіля приходять вам такі неможливі ідеї?... І як ви гадаєте прожити з ними на світі...

Цю філіпіку викликала задача Ноель, а саме те, що дівчина поставила Франческу да Ріміні вище від Беатріче, бо остання зустріла Данта тільки на порозі раю, залишивши його, щоб він самітньо пройшов і пеклом і чистилищем. Тим часом відданість Франчески не злякалася ні пекельних мук, ні вогненних вихорів.

— І ви зветесь добре вихованою дівчиною! Та вам не годиться навіть вимовити наймення d'une femme adultère! (невірної в подружжі жінки!), а ви підносите її на пєдестал... Це жахливе!.. Ви не можете собі уявити моїх радощів, що нарешті незабаром вас не буде між нами.

Облегшивши своє серце, темпераментна „шпонька“ ображено вийшла з покою.

Не меншу полегшу відчувала й Ноель. Кожен новий день був розірваним очком тієї набридлої сітки, що спутувала її з інститутом. Кінець справді наближався. Проспівали на останній богослужбі:

— „Святися, святися, Новий Єрусалиме“ — і з тим останнім акордом навіки відійшло в минуле й так зване інститутське „життя“. Щоправда, ще треба було пробути в інституті кілька день, але їх присвятили вже тільки розривкам та прогулькам, поки десь по канцеляріях закінчувались усякі формальності.

*

Не знати, з яких часів, в тих днях вихованки, що закінчили науку, щорічно традиційно відвідували Лаврські Печери, Братський Манастир, Манастир Видибицький і славний Межигорський Спас над Дніпром, за Києвом. А потім приходила урочиста хвиля, по якій панночки, що закінчили науку, розкочувались по світі, і не мали надії колись зустрітися ще, бо ж напевне дальше їхнє життя проходитиме не тільки по ріжних містах чи державах, але навіть і по ріжних континентах.

Ще в тих днях усі вони мали на собі темно-зелений однострій. Але відношення до нього різко змінилось. Ще, як давніш, виходилося з інститутських стін парами в рядах, але вже за мальованою брамою Києво-печерської Лаври вихованки почувалися прогульковцями, туристками, а не школярками.

У „ближніх печерах" ченці роздали всім учасницям прогульки воскові свічечки. Чернець розсвітив свою від лямпади, а потім кожній передавав „вогника" від своєї. Почався довгий похід під землею. Пахло вогкістю, ладаном і свічковим згаром. Гарячий віск капав на руки, маленькі, немов мякі язички свічечок тьмяним німбом огортали постаті і вливали в душу містичну шану до святого місця: бо більш, як сімдесят Святих Угодників — говорив чернець — відпочивають „сном праведним" у цих підземеллях. Дехто з них знайшов тут своє тихе пристановище ще в татарській добі...

Важко човгали тяжкі чоботи на чернечих ногах. Лунав глухий голос, що називав наймення за найменням.

— Святий Прохор „Лебедник"... Не мав що дати вбогим, бо сам не посідав нічого на світі цім. Але з ласки Божої пік хліб з лободи, як люди з голоду гинули, і тим хлібом годував, мов справжнім, вбогий люд хрищений... Як справжнім, — бо ж перестали люди вмирати, насичувались...

— А тут — святий Пимен Многоболісний. З дитячих літ все нездужав „болізнями многими, премногими". Дня єдиного не був неслабий. Аж перед смертю раптово від усіх хворіб сцілився, вийшов із келії і всі келії обійшов, з усією братією попрощався. Еге ж... а повернувся до своєї келії, — то як тільки ліг, враз і віддав Богові духа. Підходьте, дівчатка, поклоніться святим мощам...

З ковтка-черпальця у формі хреста подавали напитись води, прозорої й холодної.

— Святий Марко Гробокопатель, що гроби братії копав у печерах сих, пив із цього хреста святого. Їжі ж не споживав жадної. А все ж таки жив і тяжко трудився...

В іншому місці з підземних таємних схованок вигинув чернець у каптурі гостроверхім — „послушник". Сидів у малій печерці, перед блискучими черепами, під вічною лямпадою. Срібним пензлем доторкався він черепа й креслив знак хреста на чолі кожної інститутки...

Так багато було наймень, гробниць і саркофаґів, оплетених зворушливою тайною давніх леґенд, що Ноель мало що затри-

мала в памяті. Але ж вразило її оповідання про святого, що його тіло було поховане насторч.

— Щороку, — розповідав чернець, — сей праведник святий входить у землю на макове зерно. Коли сховається з головою, — буде кінець світу й страшний настане суд...

В більшій печері лежало дванадцять братів.

— Всі вони — малярі, різьбарі, архитекти, що оздобленню церкви святої своїм умінням служили.

Лежали вони рівно, простягшись, як звичайно лежать мертві. Тільки в одного коліно було зігнуте й випиналось вгору.

— Він умер раніш за інших братів своїх. Таж, коли принесли, щоб поховати його улюбленого брата, — мертвий посунувся, назначивши так місце, де мають покласти тіло нового мерця.

Ноель запитала ченця, чи є тут і той святий маляр, якому зявлявся ангел і докінчував початі праці? Дівчина бачила у Пінки образок того чуда.

Чернець зрадів і ласкаво усміхався:

— А як же! Як же!... Розумію: це бо ви Св. Алипія, панночко, шукаєте! Саме тут, у „Ближніх Печерах“ святі його мощі охороняємо. Покажу вам, покажу. А як же!

Помолились у „печерній церкві“, такій неподібній до тих стародавніх римських катакомб, що недавно перед тим зробили на Ноель незабутнє враження. Там вона все чекала зустрічі з тінями Святої Агнеси та Св. Кекилії. Але ж і тут було щось, що робило дуже близькими до тих римських ці екзотичні гробниці. І тут, як і там, повітря було напоєне глибокою чистою вірою; і тут, як і там, та віра підносилась із безодні людської немічности до Божого Світла... І там, і тут — той самий „синівський“ голос гукав:

— Авва! *...

Вийшли на земну поверхню. Крита галєрія провадила тепер до печер „дальніх“. Піддашшя тяглись глибокою долиною, повною зелені й цвітучих дерев. Це був чернечий овочевий сад.

— Криниця Св. Антонія Печерського, — показав чернець на білу невеличку каплицю, з сяйливим золотим хрестом над нею.

Ноель видавалось, що вона химерно трапила на збільшену до природніх розмірів заставку-мініятюру, де фантазія майстра-ченця втілила в одно і уяву раю, і земську тишу тієї „пустині“, що на ній тужить захоплена Божими речами людська душа.

Далі оглядали низану перлами чудотворну ікону Успення. Навмисне спускали її для інституток на ретязях додолу. Два ченці стояли по боках біля „царських врат“. І знову одна-поодній підходили туристки до реліквії.

Вже сильно втомились. Боліли ноги, трохи хиталось у голові, хотілось їсти й чавила духота. А все ж бажала не одна, щоб той день був якнайдовший. І — нова несподіванка: інсти-

---

* Отче! (по-арамейськи).

туткам подали правдивий чернечий пісний обід за довгими столами, під старезними деревами, на манастирськім дворі.

Ченці у синіх попередницях принесли гори чорного хліба й деревяні ложки з вирізьбленою рибкою на держалні.

Смачний був той пісний борщ лаврських монахів із оливками та грибами. Та й позолочена майстерним смаженням на олії якась велика риба, — бо шматок її вкривав цілий таріль, — смаком не вступалась перед борщем. На столах зявилися великі скляні жбани з темним, іскристим квасом, що був приємно холодний і щипав за язик.

— Пийте, дівчатка, пийте! — припрошував старий чернець, доливаючи склянки. — Потім, — усміхався добряче, — продрімаєтесь у садочку на мураві, — Тільки ж — далі радив, жартуючи, — не співайте надто голосно: адже — тут манастир!

Але ж жарт-жартом: від того квасу, чи може від сонця, весни й радісної тиші довкілля, — хотілося і сміятися і співати. А декого втомленого й до сну хилило.

Ноель сподобалась ложка з рибкою: чи не можна було б таку купити собі на памятку? Ініціятива враз найшла багато прихильниць, і за хвилину чернець приніс цілий кошик нових ложок, за які заплатила гуртом клясова дама.

Інститутки вже „освоїлись“ у манастирі. Видко, що й ченцям ті гості не набридали. Тож один піддав думку, щоб поглянути на годівлю коропів у манастирських ставах. Взявши ціле відро вареної гречаної каші, попровадив він інституток до ставів. Там, над першим ставом був деревяний місточок, як на японських малюнках, на містку ж, на стовпчику висів дзвінок. Ченчик задзвонив — і враз на сріблистий голос дзвінка почали надпливати до містка коропи. Великі, неповоротні, виблискували вони у спокійній воді, мов злитки старого золота. Ноель зворушив цей образ, нагадавши їй чудесну проповідь до риб Святого Антонія Падуанського. Тим часом чернець кидав рибам жмені каші, а риби поспішали, щоб вхопити їжу, штовхали одна одну, видирали одна одній з рота зерна гречки. Завзятіші навіть виплигували вгору, викидаючись на поверхню, і враз падали з плюскотом, роблячи довкола себе широкі круги.

Завваживши, що кожна інститутка, немов квіточку, тримала в руці куплену ложку, якийсь чернець не втримався й порадив:

— І що там — звичайні ложки?! Ви, дівчатка, купили б собі намиста. Он, погляньте тільки, під манастирем, коло брами, які веселки висять у продавців! Аж очі в себе вбирає! Це дарма, що ви — панянки, таж може таки закортить колись влітку вишивану сорочку одягти. Тож як тоді без намиста?!

Чернець казав правду. Коли інститутки вийшли вже за манастирську браму, де було багато рундуків із намистом, образками і ріжним дрібязком для прочан, то жадна не встоялась проти спокуси. Навіть солідна й сивоволоса фройляйн Оттилія — і та купила кілька блакитних мерехтливих разків:

— На Різдво прикрашу собі ялинку... — зідхнула та додала сантиментально, — і згадаю сьогоднішній гарний день та вас усіх, котрим, зрештою, я завжди бажала тільки добра...

*

Повелась і прогулька до Видибицького Манастиря.

Казково виглядали кобальтово-сині манастирські бані із золотими зорями серед ситої зелені садів над гнідорожевими кручами, що хилилися до Дніпра. Але тут уже не було тих чарівних Лаврських відгуків сивої старовини і зворушливо-свіжих старезних леґенд та старовинної закраски і теперішнього, буденного чернечого життя. Навіть відома леґенда про поганську траґіку, звязану з тим місцем у давній старовині, коли то тодішні побожні погани взивали потопаючого Перуна — „Видибай, боже"! — остаточно вивітрилась і закрилася безповоротно клубами візантійських переказів. Ніхто навіть приблизно не міг показати місця, що було звязане з тією згадкою леґенди й історії.

Старенький ігумен, що чомусь нагадував Конфуція в чернечій рясі, зустрів інститутох у старому, тінистому саді біля великого столу. На столі лежали чималі купки невеличких, горорізьблених з дерева, зарамованих під склом образків. Були це тільки образки Пречистої Діви Марії, найріжноманітніші зображення Матері Божої, що їх почитають в Росії та в Україні. Свята Покрова: Іверська — колишнє „палядіюм" грузинських — іберійських — царів, перенесене переможцями до Москви, й Горбанівська з Полтави, „Утолі моя печалі", також знана українська „Козельщанська", де малий Ісусик тримав у ручці не „державу" чи берло, а скриню з ліками, подібну до коробочки з акварелями, та багато інших.

Інститутки підходили гусаком одна по одній. Ігумен Євлогій кожну благословляв образочком, а потім два ченці провадили гостей далі в глибину задуманого поетичного саду, вкритого килимом густої трави, що грала ріжнотонними барвами на соняшних прогалинах і в затемнених коронами дерев місцях.

Ноель докладно не уявляла собі, як має привітатися з ігуменом. Глянула на простягнену до неї висохлу руку й персня на ній не побачила. Тож не було в що цілувати, а тому вона зо спокійним сумлінням стисла старому руку й увічливо вклонилася. Отець Євлогій притримав її руку й ласкаво промовив.

Бачу, панночко, що ви — чужовірка. — Його бліде обличчя зморщилось у дрібнесенькі морщинки, немов по спокійному стані пробігла орябина від легенького вітерця. — Таж память вас: це бо ви так говорите по-латині, як у рідній мові!

Але до них уже підійшла клясова дама й намагалася „висвітлити непорозуміння" з приводу неналежної поведінки Ноель. Таж ігумен враз припинив:

— Але, але... Де ж там непорозуміння?! Навпаки! Я теж ще не забув латини й панночка мабуть не відмовитьтя розповісти мені щось про далекі країни. Ви ж, кажуть, і Рим бачили, і в ка-

такомбах були... То, коли нікуди не поспішаєте, — присядьте тут на хвильку, а потім поговоримо.

Ноель сіла біля ігумена, а він, переглянувши кілька образків, і знайшовши бажаний, подав його дівчині та промовив уже по-латинськи:

— Цю візьміть собі на памятку. Це з Софійської „Нерушимої стіни“ — Премудрість Божа. Вона вам буде ближча, бо ж без Ісусика, як більшість ваших римських.

В саду чекала інституток несподіванка...

— Еге ж! — це я її навмисне для вас приховав! — посміхався ласкавий господар.

— Пізнайтесь, поприятелюйте!...

На той самий час, коли прийшли інститутки, була запрошена найвища кляса київських єпархіялок, переважно доньок православного духовенства, що вчилися у тім духовнім дівочім семінарі. Всіх гостей розсадили за довгими столами, чергуючи інститутку з єпархіялкою. Інститутки здивувалися, побачивши майже той самий „свій“ одностріj на єпархіялках, що мали тільки іншу — вишнево-гніду барву суконь. Спочатку дівчата ніби соромились одні одних, не зважаючи на те, що отець ігумен усіх умовляв „бути, як вдома“, а на столах усе виростали й виростали різноманітні смачні речі, які приносила ціла армія ченців та послужників. Нарешті на поміч ігуменові прийшла кругловида, дуже симпатична клясова дама єпархіялок, що почала обходити дівчат, кладучи кожній на тарілочки варення та великанські ягоди з битою сметанкою. Потрохи там і тут проривався свіжий сміх, навязувалась розмова. А щоб дівчата почували себе ще вільніше, ігумен порадив брати мисочки й тарілочки з собою та йти просто на шовковий моріг, „захопивши з собою й приятельку“.

— Там будете чутися пустельницями, тільки в межах манастирського саду...

Коло Ноелиної сусідки лежав своєрідний образок Пречистої Діви, що мала ніби три руки.

— Так, так, — помітила єпархіялка зацікавлення. — Це образ так званої Богородиці-Троєручиці. Дуже рідко його подибується. Прошу, погляньте.

— Цікаво, дуже цікаво! — говорила тим часом Ноель. — А чи не приходить вам на думку, мадмуазель, шо тут мабуть є вплив Індії? Так, як скажім, для прикладу, образ „Тримутрі“, або посвятної „Ганги“?

— Можливо. Я про це не можу вам нічого сказати, — трохи почервоніла єпархіялка й відразу запитала сама:

— А дозвольте спитати, чому ви говорите „Ганга“? Очевидно, це ви про річку Ганг? Правда? — і враз додала: — Я з великою цікавістю читаю про Індію й навіть дуже хотіла б, щоб у нас були помітні індійські впливи.

— Можливо, що ви тих впливів маєте більше, як видається спочатку, мадмуазель.

Єпархіялка торкнулась Ноелиної руки:

— Навіщо ви мене звете — мадмуазель? Це якось так... далеко й холодно. Мене зовуть Тайоня. Тобто — Таїса.

Це дуже зацікавило Ноель. Бо ж вона з таким захопленням прочитала нещодавно „Таїс“ Анатоля Франса, яку принесла їй до інституту мачуха. Сама belle maman, щоправда, з книжкою наперед ближче не зазнайомилась, але ж, перегортаючи листки, побачила, що мова у ній про пустинників у Тебаїді й вирішила: — „Це — саме лєктура для Ноель“ — та й принесла її до інституту, де таким чином опинився не тільки заборонений для інститутoк твір, але ж і книжка, що є „на індексі“. Одначе побожна дівчина, не розуміючи багатьох місць у книжці, не вичитала нічого злого в єретичнім творі великого мистця слова. Тому й відразу почала переказувати зміст своїй новій знайомій.

— Яку ж прекрасну святу патронку ви маєте. Читали ви про неї у Анатоля Франса?

Але Тайоня не любила читати „Житій Святих“:

— Вони бо всі так нудно писані, й всі — про муки... Невже ж святим не можна бути без тортур, або на доказ святости конче потрібні чудеса? Мені здається, що для святости насамперед конечна велика сила волі? Правда?

— А певне, — переконано відказала Ноель, — кожен святий це передовсім твердий характер. А що ж ви читаєте?

Тайоня нещодавно прочитала „всього Бєлінського“ і навіть „Что дєлать?“ Чернишевського.

— Це — річ заборонена цензурою, — виразно подивилась вона на Ноель. — Її так само тяжко дістати, як і „Ткачів“ Гавптмана. Ми можемо роздобути такі речі тільки від знайомих семінаристів, яким можна бачитись із нами у неділі в розмовниці.

Дівчатка поставили на столи опорожнений посуд і, взявшись попід руки, вільно похожали по доріжках саду. Тепер уже розмова ставала жвавіша.

Кожна бо була повна мрій про той новий світ, що на його поріг мали стати вже завтра. Тайоня розповідала про свою постанову на осінь записатись на медицину, щоб нести на село реальну поміч тим тисячам істот, що під тим оглядом у гірших умовинах, як парії в індійських пралісах.

— Бо у нас, коли баба Параска застудиться, — то вже кашлятиме до самої смерти. А коли якийсь дід Охрим вивихне ногу, то — його щастя, якщо тільки кульгатиме ввесь останок свого життя. Ні, баби-шептухи доведуть його до повного каліцтва й приневолять зазнати несчислимих мук. А вже про породіль — нічого й казати... Страшно у нас на селі...

— А хіба нема лікарів, шпиталів, черниць-жалібниць? — уявляла собі Ноель українське село на взірець якогось Pierre-Latte в департаменті Дром чи Високих Піренеїв.

Тайоня замахала руками.

— Звісно, що нема! Але, хоча б і було їх більше, то замало їхнього знання, а навіть чесноти, чи доброти. Треба вміти

підійти до селянина, а особливо — до селянки. Треба насамперед вміти до них заговорити по-їхньому, викликати у них, затурканих, скривджених, підзорливих — довіря й приязнь. А без цього нічого не варті найліпші порошки та плястри...

При кінці розлогого саду, біля криниці, відпочивали гурти прочан. На яскравій молодій траві виглядали як розцвілий мак.

— Ось ваші майбутні сільські овечки, — вказала Ноель на прочан. — Може навіть із вашого або близького села. Хочете: підійдемо ближче, подивимось?

Тайоня з докором глянула на свою нову приятельку. Потім спустила очі й глянула знову.

— Я люблю сільських людей, — вияснювала Ноель, гадаючи, що єпархіялка соромиться підійти до прочан, — вони бо прості й безпосередні, мабуть і в добрі, так само, як і в злі. Згадую, як ближче я їх бачила в Піренеях. На прощах, на святах, ярмарках. Навіть раз я співала з ними, танцювала. І мені здається, що їхнє життя куди щасливіше, як наше. А втім я почуваю до них і деякі обовязки... у нас, в Піренеях...

— „У нас, в Піренеях...“ — сумно протягла Тайоня. — Вибачте, я забуваю, що ви — тут чужинка, тож ви й не можете знати...

— Що саме? — затрималась Ноель.

Таїс уже весело всміхалась:

— Того, що оті червоні „рубашки“ і „сарафани“ — кацапські, а не наші. То — кацапи з якоїсь курської чи танбовської губернії. Дивіться: вони всі в червоному. Про них і та приказка зложена, що „дурак красному рад“. Ми здалеку їх розпізнаємо. — І вона почала викладати, яка ріжниця між москалями та українцями в мові, вигляді, звичаях, психольогії. Оцінка в усіх напрямах була негативна для москалів.

— Але ж, чому ви самі говорите їхньою мовою. От і зо мною...

Тайоня знизала плечима:

— Мушу! Мусимо! А ми? — Я ледве знаю по-французькому, а ви ж чи й чули коли українську?

— Тобто ту, що нею говорять тутешні селяни?... Отже я дуже рада, що ви помиляєтесь: певне, що я не говорю нею гірш, як московською.

— Та невже? — радісно здивувалась єпархіялка, відразу перейшовши на українську мову. — Таж у нас тепер така доба, що й вдома „корінних“ людей не знайдеш, які знали б рідну мову. А ви ж для цієї Землі, виходить, зовсім чужа! Як же це можливе?

— Мене вчить Маруся. А ще раніш — птичниця наша, баба Северина... Та баби вже нема. А Маруся й тепер у нас, вдома. Вона не хоче говорити ні по якому, тільки по-українському, або, як тут усі говорять, по-малоросійському.

— Хто ж це Маруся?

Ноель почала докладно розповідати про дівчину, про милу бабу Северину з бабуниного маєтку. Таїса слухала з величезним зацікавленням. А наприкінці сказала:

— Я ніколи не сподівалась, що Видибицький манастир дасть мені стільки вражінь.

— Та що ж тут особливого?

— А те, що ви розповіли про бабу Северину та про вашу Марусю. Це так страшенно мене підсилює і вливає в моє серце невисказану бадьорість і віру. В цьому ж бо є очевидна містика...

— А саме? — запитала Ноель.

Тайоня трохи поміркувала, а потім сказала:

— Не можна так швидко все це вам розповісти. Але скажу коротко. Мені здається, що ота баба Северина — це є прастара Земля Українська, зрезигнована аж до повної байдужости, інертна до всього й усіх, хто робить її своєю слугою й користає з її величезних природних властивостей... Але ж вона, дарма, що зрезиґнована й відстала від поступу інших сусідніх земель, вона вперто береже свої дукачі, плахти, намиста, вірування, казки, співи, внутрішні звичаї, ці найдорожчі свої скарби, і ними прикрашує та оздоблює молодь... Так на всякий, мовляв, випадок, як і той дукач, що вона вам подарувала, а ви його берегли увесь час і в далеких Піренеях...

— Цікаво! — сказала Ноель. — Ну, а Маруся?

— А Маруся? — Маруся — це наша стихійна сила, дужа, повна життєвої енергії, здібна до всього доброго, але оспала, чи — певніш — ще непробуджена... Знаєте, як у тій казці про „сплячу красуню", чи сплячу царівну, що її стережуть...

— Ґноми! — підказала Ноель.

— Ну, ґноми... Або... ми — пігмеї...

— Ні, ні, — усміхнулась Ноель. — Не кажіть так, — і стисла Тайоні руку. — Ви, й ті, що, як ви, будуть учитись, щоб полегшити долю цього люду, ви відограєте ролю того казкового „принца", як його у вас звуть? — „Prince Charmant", тобто „Принца Чарівника", що ту принцесу збудить із сну...

— Це ви гарно сказали, Ноель! — Але... ах!... Чому б і вам не бути вкупі з нами?... Адже ще ж питання: чи „ваші" Піренеї, чи може „ваша" Україна?...

В тій хвилині до них підійшла клясова дама:

— Час додому, мої дами!

Та згадка про дім трохи запізнилась. Ледве дівчата повбігали під манастирські піддашшя, як скрізь потемніло, наче враз наступив вечір. За хвилину ж чорне кучеряве небо кинуло на втомлену землю цілі водопади, ніби хтось грізний і нетерпеливий дуже поспішно і з великим грюкотом повідчиняв нараз усі небесні заставки. Дороги, мов окопи, виповнились вщерть, з круч летіли на діл водяні суцільні запони, а тим часом вже промите, зеленаве ясне небо всміхалось одним кутом своїх уст до переляканої й змоклої землі. За хвилю сонце пражило, як

і перед тим, а в саду, пяному від пахощів, цілою орхестрою співали незлічимі пташки, розрадувані чи тим, що дощ прийшов, чи тим, що він уже минув... І було щось стародавнє, стихійне в тому грізному й раптовному вибуху природи. Немов блискавична згадка про минулі давні віки, коли володів цією землею ще той, скинутий з Видибицької Кручі, Перун.

Ноель і Таїс розлучились як щирі приятельки. Записали свої адреси, заголовки книжок, які мали прочитати за обопільною порадою, і жаліли, що вже напевне ніколи не доведеться зустрінутись знову.

— А може?... Може — говорила Таїс. — Я все вірю в те, що ліпше. Отже вірю, що й ми здибаємося ще в залі анатомічного театру медичного факультету...

Г. Костельник

РАДІО

Людська штука й природа повінчалися найновішим вінком. Вінком, сплетеним з божеських — електричних хвиль. Людина заставила їх переносити свої слова, свій голос — „без часу“, а по цілому світі.

Невелика скриночка схоплює голоси з цілого світу. Говорить усіма мовами, співає, грає. Слухаєш, кого хочеш.

Телеграф був перший вершок на горі цього людського поступу, грамофон — другий, бездротний телеграф — третій, а радіо — четвертий, найвищий вершок.

Справедливий єси, Боже, що це винахід наших часів, коли зубожілий і розсварений та заляканий світ „замкнений“ — а радіо вищим способом „відмикає світ“.

Я сказав до дітей, коли купив радіо: Не можете їхати у світ, то нехай світ сам приходить до вас — своїми голосами, щоб ви чули німця й англійця, француза й італійця й Бог зна кого. Хто мало бачив і чув, мало знає — збагачуйте своє знання світу.

*

Думки кожної людини йдуть своїм шляхом — розливаються з тієї висоти, де хтось стоїть, як і зір охоплює світ з тієї висоти, де хтось стоїть. Я йду за моїми думками.

Справедливий єси, Боже, хоч ми щораз більше нарікаємо на Твою несправедливість; премудрий Ти, хоч ми раз-у-раз губимо в світі нитку Твоєї премудрости й лякаємося: що це? Ось радіо доказом, що все наше горе й терпіння можуть бути „накриті“ й „перемощені“ якимсь вищим способом — як радіо відмикає замкнений світ: сидиш у хаті, а світ сам приходить до тебе... Здавалось би: абсурд, неможливе, чудо... Але ж світ — це система чудес. Не видно чудес у світі тільки з перспективи „чуття сірої буденщини“, що не вміє читати Божого письма,

а бачить тільки незрозумілі знаки: криве, просте, мале, велике...

Горе душі, що заскоро орієнтується в тайнах буття, що заглибоко сягає думкою — горе від людей! Її висміють „герої чуття сірої буденщини“, „герої негації“, що тупоумність оповіщують за справжню й найвищу мудрість, мертве ставлять понад живе, а всяку глибшу правду зносять тільки як фантазію — поезію. Але хто близький Богові, той далекий „світові“ — то́му його „чуттю сірої буденщини“, що нівелює в бутті все велике, чудесне, Боже. Так було в часах Христа, так воно нині в часах радія — і так буде завсіди.

Я вибираю собі Бога, не дбаю про людей. В мому серці нема роздору між поезією і фільософією. Від роси, що в кожній своїй краплині відбиває ціле сонце, я навчився бачити цілість буття-життя в кожній його краплині. Радіо — доказ, що в природі все обчислене, все від атомів, від електронів аж до цілого космосу. Обчислене й уложене в гармонію, що може собі плисти скорістю світла, все таки свого ритму не загубить. Радіо було від сотворення світу — завсіди був ритм електричних хвиль, тільки не було людського апарату, щоб схоплював і використовував цей ритм. Люди не знали, що таке тонке чудо існує в світі — а „герої негації“ від віків горлали: Це неможливе! У світі все тільки випадок — ніяких плянових законів нема!

Випадок?! О, вже остаточно впав цей ідол, це „вірую“ „героїв і проповідників чуття буденщини“! Невже випадок говорить і грає в апараті радія? Випадок це „беззаконня“, а тут тонка система законів. Начало всьому й мета усьому — Бог. А де нам щось виглядає як випадок, це тільки незрозуміла буква для нас у Божому письмі.

Та не такий світ малий і вбогий, як собі уявляє його бабуня на селі. І Бог не такий малий та вузький, як собі його уявляє брат-кухар у манастирі. Кожна квітка себе потішає й вивищує, що ніби тільки вона квіткою перед Богом... А Божі всі квітки, хоч і не всі однакової вартости.

*

Співають і грають усі народи на землі, всі матірні міста. О, Володарю небес, ось дано мені наче на небо вийти й згори в одну точку зібрати цілу земну кулю, всі народи. Земля передо мною, наче перед Тобою — і час і простір перемощені, щоб враз схопити все, що діється на землі.

Співають і грають усі народи, всі матірні міста. Berlin, Köln, München, Stuttgart, Wien, Paris, Roma, Stockholm, Москва, Київ, Praha, Budapest, Београд, Zagreb...

О, Господи, а все таки, а все таки, як воно й не було б, чи це не пташки, що на земному дереві Тобі співають — як усі пташки? Квітки мають цвісти, пташки співати, а люди творити. Але для людини й говорення та спів — творення.

Господи, Ти хотів, щоб люди і сміялися і танцювали, бо Ти їм дав таку природу. (Аскет нехай не осуджує інших, що вони

танцюють і сміються, бо це тільки він сам взяв на себе таке, що не буде танцювати й сміятися.) Все добре, доки люди не зривають із Тобою, бо Твій подих усе освячує. Не гине життя на землі вночі, коли земля на час відвернеться від сонця, бо все-таки сонце держить землю в обіймах свого тепла.

*

Ось десь в Англії дзвонять на вечірню. Грають органи, священик проказує молитви. Електрика молиться враз із людьми! Вона завсіди молилася, а люди про це не знали. Молилася з тими, що моляться, і кляла з тими, що кленуть... Кожне наше слово й кожний відрух нашої душі зачепляє світ аж до атомів та розходиться по цілому світі, щоб його переставити „на своє". Завсіди ми в борні, в змаганні з Богом, хоч про це й не маємо свідомости. Хто ж цього свідомий, той розуміє, що переможцями вийдуть тільки ті, що йдуть Божими шляхами. Авжеж ніколи сотворіння не переможе Творця.

*

„Слухайте, слухайте, говорить Москва!" День і ніч вічне репетування: соціялізм — капіталізм, пролєтарі — буржуазія — еспанський народ — банди фашистів — конституція Сталіна: невидане, нечуване — Сталін, Сталін, Сталін, товариш, вождь народів, сонце, божок... Ах, та забріханість, „свята забріханість", урядова забріханість: безтямне самохвальство й безцеремонне паплюження цілого світу — Божого й людського! Це окови, що їх більшовики самі на себе накладають. Без тих пут огонь російської революції був би цілий світ перейшов, як „свій крізь своє", і може щось путнє вийшло би з тої гарячки недужого світу. Забріханість відбирає розум, а божевілля відстрашує всіх, що з тверезим розумом. Зло й неправда є злом і неправдою, хоч усі автомати світу будуть інакше деклямувати.

Думаю, думаю, й не можу не сказати, що й Христовій євангелії ніщо в історії так не пошкодило, як „свята забріханість", урядова забріханість тих кол, що вбилися в силу, і всюди себе ставили замість Христа, а з Христа зробили собі тільки свій герб. А євангелія,як кожна правда, йде тернистим шляхом: „І тобі меч перейде душу, щоб виявилися думки многих". Тільки одиниці доходять до ідеалів, а великі збірноти ніколи.

*

З Риму трансмітують ґальову оперу Verdi-я, що її дають у честь приявного мадярського реґента Horti-я. Спікер описує приявних слухачів-видців, вичисляє високі політично-державні особи, свої й чужі, описує їх одяги — золото, срібло, дамські туалєти, гермеліни... Слідують державні гимни і бурі оплесків.

А я з такого народу, що „кутом" мешкає на землі, між народами! Ковтаю жовч у горлі. Ціле моє життя заправлене жовчю,

упокореннями, зідханнями, запертим віддихом і... і... для цього вже не маю слова. Навіть чужій вівці я мусів уступатися з дороги. Золото, срібло, ордери, влада, військо, величні будови я бачив тільки в чужих. Що моє, наше, це останнє на світі, марне, вбоге. Москва відобрала славну долю від Києва. А діти Києва пішли шляхами історії, як „Іван без роду". Закопані скарби в їх душі, та ніяк не можуть процвісти. Тяжко, невимовно тяжко доспівають для „свого слова". А може, може вже йде наш час... Десять Римів мені в душі — та хто не хоче осмішувати себе, той не сміє на вітер пускати своїх великих мрій.

Треба з тим погодитися, що все, що родиться, родиться в тайні і в темноті.

*

Українська пісня на хвилях радія — зо світу плине в мій дім. Ох, наче б два українські серця зустрілися десь на пустині, чи „в неволі, в тюрмі". Діти сидять наче в церкві, слухають, серце їм дрижить. Знаю, бо й моє серце дрижить. Київ надає „вечерниці"; Кошиці — „українське весілля"; Москва, Москва, що всіх принаджує до себе, співає „Взяв би я бандуру", „Видиш, брате мій"...

*

Циганська музика з Будапешту. Скрипка плаче, вогнем сипле, вихром несеться по просторах, наче бистрі мадярські коні. Яка земля, така пісня! Непроглядні лани пшениці, на столі іскриться вино, а безкрає, голубе небо все накриває.

Це мої перші пісні — дитячі. Вони захопили в мене перші відрухи серця, коли серце найчуткіше. Хочеш — не хочеш, заміни вже нема, бо людське серце тільки раз молоде.

Не рухай, нехай грає Будапешт! Моя перша молодість вертає до мене з царства забуття...

*

Ще хочу послухати Београд і Загреб. Розмовляю зо спікеркою, хоч вона мене не чує, та я її чую і співчуваю з нею.

Балканська протяжна, сумовита пісня — і вона моя. Девять молодих літ я там прожив — і пів серця я там залишив. А радіо вертає мені цю мою минувшину.

Переконуюся, що народні арії найоригінальніші — як і народні мови. В артистичних композиціях повторяються ті самі арійні звороти. Природа в усьому найгеніяльніша.

*

Північ минула. Европа замовкла, тільки деякі оази ще живуть. Тепер дає про себе знати англійський світ: Англія, Америка і Бог зна що й відкіль. Англійська мова царить над світом.

Танго, фокс-трот, румба, вальс... танго, фокс-трот... Жаби, коти, пси, півні, осли — ціла менажерія — на тлі дикого бубна — співає в фокс-троті, тій арії „чуття сірої буденщини". Це вже й сама назва каже: „fox-trott" — „Fuchs-Tritt" — „підскоки лиса". Закохався наш світ у цій ритміці отяжілого танку негрів, бо він

і сам „знегроватів". Інші арії пруться в засвіти, а фокс-трот тільки по землі скаче.

Досить! Усьому приходить кінець! Хочу спокою, тиші, самоти.

На самоті, в тиші відроджується душа. І старе, давнє звvтра знову буде виглядати як нове.

Д-р Ярослав Гординський:

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ

(Продовження)

VI

Зате виразніше вийшло сільське жіноцтво. Тут маємо не тільки сільську жінку Горпину, названу за її енергію Трактором, в агітаційній повісті — плякаті В. Чередниченка. Горпина, не вважаючи на опозицію мужчин, зорганізувала сільських жінок, почала порядкувати селом і стала навіть головою сільради, а голодного року вміла розумно зарадити лиху. Та це, як згадано, не так мистецький твір, як радніше агітаційна стаття, і то доволі низького сорту, хоч Чередниченко ще намагається бодай назовні зберегти белетристичну форму. Багато нижче з того боку стоїть „Повість про комуну" Костя Гордієнка (1930), що є властиво тільки здіяльогізованою більшовицькою агіткою про сільську бідняцьку комуну на Славенщині з похвалами для комуністичного ладу. Тому постаті сільських комунарок у цій повісті (Ладька, Антонина, Атаска) не тільки шабльонові, але й далекі від справжнього життя, агітаційно виідеалізовані (одне видання тієї „Повісти" показує тираж 25.000!). Всі ті комунарки — колишні наймички, що їх господарі-куркулі не тільки використовували несумлінно від дитячих літ, але й поводилися з ними нелюдськи жорстоко. Всі вони зазнали кращої долі аж у створеній серед важких перешкод бідняцькій комуні, де вони не тільки почули себе вперше справжніми людьми, але й зазнали спокійного життя серед радісної праці, бо комуна розвивалась при допомозі уряду направду гарно й скоро. Тут управильнюється їх праця, тут уладжується їх семейне життя в щасливому подружжі й у дитячих яслах. І тільки одна тінь паде на цей виідеалізований рай — важкі обставини в початках розвитку комуни:

„Взяли ми діти, ліжко, постелиться там якнебудь, і сплять на соломі... На ніч віддала дітей в ясла; пішли вечеряти. Подали юшку з картоплею, ліжко, хліб хазяйський та обмаль. Як це жити, думаю, дають порцію хліба? Що це за комуна? Іду нагодувати дитину — дві няньки, а дітей шіснадцять. Солома застелена дрантям — сорочки рвані, спідниці, на соломі сплять. Пора і нам спати. В кімнаті повно людей, жонаті, хлопці, дівчата, покотом на соломі... Як тут спати? Яке життя? Задихнемся. Через

сіни діти кричать. Хочу йти до них, бо не можу ж чути, як кричить моя дитина. Мене не пускають, лежу і плачу. На ранок устали вмилася, всі втираються моїм рушником...“

Автор упевняє, що ця біда скоро минулась, але читачеві якось не легко повірити в таке американське темпо в тому поступі.

Із сільських діячок згадаємо ще освічену героїню роману Я. Кечури Ольгу, що організує в селі комуну — але й вона має стільки агітаційно-партійних рис, що ніяк не можемо її признати за мистецьку постать.

Багато краще вийшли в українській радянській повісті ті сільські жіночі постаті, що в них підкреслені теплі почування особистого, а не громадянського характеру. Тут маємо передовсім глибокі материнські почування, що їм присвячений роман А. Головка „Мати“. Катря, селянка з Вітрової Балки, мала трьох синів від трьох батьків і одну дочку.

„Від коли овдовіла, — зосталася сама собі з дитиною в злиднях, то за роботою ніколи й світу білого не бачила. Хіба, що в неділю — до церкви сходить, а по обіді з жінками за ворітьми посидить... То чи й дивно ж, що стільки вже прожила в самоті, набідувалась, а мов і нічого. Як невидюща була... Багато про життя не роздумувала: про себе одне знала, що як не судилося їй життя щасливе, то буде вже так. І щоб серця не ятрити дармо, то навіть у минуле не оглядалася. А про малого свого так само вперед у мислі не забігала. Жила собі, як жилось. Та думала, що вже так воно й буде“.

Та не так сталось, як думала Катря. Бо в її характері, окрім схильности до невсипущої праці, були ще два могутні почування: захоплення хвилиною і безмежна материнська любов. І тому вона піддалась без довгого роздумування чарівному впливові мрійливого маляря Сави, що перший відкрив їй очі на значіння України, і одночасно стихійній силі Коваля Юхима, що важкою ремісничою рукою виковував ідеал нового революційного життя.

„Не розпуста — любила одного його, Саву, а Юхим силою брав. Та отак і жила з обома. І дитина народилася... не знала, хто йому батько. Одинадцять років не знала“.

Сава пішов у світ, Юхим оженився з Катрею, хоч як вона мучилась, ділячи серце між ними обома. І так три її сини вдались у трьох батьків: господар, маляр, ремісник. Та вкінці Юхим дізнався. І маляреві Юркові довелось у ночі почути таку розмову між Юхимом і Катрею:

„Якось серед ночі Юрко був прокинувся і чує — тихо плаче хтось. Прислухався стривожено — мати плачуть. Поночі в хаті не видко, але чути, що отак: затулила лице долонями й зціпивши зуби... Як нагло батьків голос похмурно й гнівно: — Не плач, тепер уже слізьми не поможеш. Якби тоді не була ти... — хлопець аж замер од батькової страшної лайки, а мати враз заголосила приглушено в долонях. Батько говорив далі: — то зналаб ти, чиї в тебе діти. А я дванадцять літ не взивав би чужого сина своїм... Та мати ні слова, тільки плакала. І це було довго отак...

Потім знову батьків голос, але тепер уже тихий, ніби з жалем: — Катре, ну годі, не плач! Мене теж болить. — Тиша в хаті, навіть і мати урвала свій плач. — Отоді, як прийшов Сава, мов серця шмат одірвав. Коли б уже одірвав зовсім, а то ж на якійсь жилі ще теліпається. Ще як не бачу — нічого, а тільки гляну, в голові каламутиться. — Змовк і дихав важко. Тоді мати, уперш затамувавши плач: — Юхиме, рідний мій, ну потерп, ось уже незабаром поїде од нас. І не втрималась: зірвалась у плач".

Довелось Катрі випити гірку чашу материного горя. Юхим помер у вязниці від ран у часі заворушень 1905 р., Юркові довелось признатись, хто йому батько. Бо коли він, міський учень, знайшовся з матірю за містом над Дніпром, він —

„раптом звів голову й тихо, з благанням промовив: — Мамо, ну, скажіть же мені хоч щось. — Слухай, сину. Ти вже не вперше питаєшся мене за це. Отоді влітку теж. А я й тоді не сказала тобі. Не через те, що таїтися хочу від тебе. Може ти мене не зрозумієш зразу, бо дитина ще. Потім зрозумієш. Але ж так сталося, сину, що я й сама не відаю того — чий ти. Може Юхимів, а може й ні. Може якраз Сава є твій батько... Юрко нерухомий мовчки стояв на кручі. Потім, не обертаючи обличчя до матері, мов не до неї, а до когось у темряві на крижанім Дніпрі, промовив піднесено: — Спасибі вам, мамо, й за це, що сказали! Що — „може". А вже тепер я й сам знаю напевне. Але не бійтеся, мамо, й не тривожтеся: хто б не був моїм батьком, то однаково ж ви — моя мати. І ніколи в світі я вас не скривджу й не забуду. Мати тільки зідхнула на синову клятьбу й нічого не сказала. Дивилась, задумана, на нього і вже не вперше сьогодні передумувала кожне слово його сьогоднішнє, кожен рух та вираз на обличчі. І от ізнов, як уже було не раз, тільки зараз і дужче, і виразніш — аж із болем у серці відчула, — що й слова в цього непевні, і сам увесь непевний якийсь і вже ніби... трохи чужий".

І мусіла мати переживати важкі хвилі розлуки з усіма своїми синами: всіх їх доля вигнала у широкий світ. Одначе, не вважаючи на серце, переповнене такими сильними почуваннями, Катря вміє в найважчих життєвих хвилях знайти енергію. От коли в місті подали їй жорстоку вістку про Юхимову смерть у тюрмі:

— Ой, діти-діти! — Катря склепила в тузі очі й тихо, неначе заперечливо, хитала головою. — На кого ж ви тепер зосталися, діти мої, діти? — Нагло ніби згадала щось і заціпила себе... Лице сухе й суворе в жінки. І вже не плакала, хоч і стояли очі повні слізьми... Катря нахилилась і без рук втерла очі об стару Юхимову кожушину. А за тим мовчазна й неприродно рівна, наче сліпа, тихо пішла..."

Коли ж усі сини розійшлись від неї, то, випровадивши останнього, Катря:

„Повернулась іще на схід — глянула вздовж Великого шляху. Та й зідхнула... і ожили у пам'яті, як давній розвіяний сон, гіркі спогади з далекого минулого... Нема що дурити себе, гірка була

й молодість... А проте, хоч і як трудно було, та біля серця діти. І ростила ж їх, про життя тихе із ними вкупі на старість марила. А воно бач, що маєш собі, мамо, на старість. Та й що тим дітям — який талан дала? — Простелила шляхи навхрест на всі чотити вітри та й вирядила... Та й чи ждати вже їх, та й звідки виглядати — з якої дороги? І які ваші, діти, — знаки будуть? — Стояла німа і нерухома, край шляху в тяжкій задумі. Од палиневого духу аж тяжко вже дихати грудям, і від спогадів та думок — дум материних, аж у голові туман. А вона все стояла в задумі край шляху біля могили, як кам'яна „баба" з віків, не всилі зрушитись з місця, — убога, у старій джерзі й боса, — на роздоріжжі невідомих синовніх доріг".

Катрина постать має, щоправда, ще багато романтичних рис типу Марка Вовчка, але заразом це вже жінка, що стоїть на роздоріжжі старих і нових часів — події в Україні тягнуть її силоміць у свій головокружній крутіж.

Дещо інша вже, якась сильніша, ота мати з повісти А. Головка „Можу" (1922), що мандрує із своїми голодними дітьми з Катеринославщини — її материна любов так захоплює мрійливого Гордія, що він покидає вигідне життя у своїх батьків і мандрує з незнаною йому матірю на майбутні злидні.

Огріті теплим, глибоким почуванням, виходять живіші й природніші декуди навіть селянки-революціонерки, як нпр. трохи шабльонова, але все таки живо змальована постать бідної наймички в багатіїв-куркулів, Зінька, в повісті А. Головка „Бур'ян" (1926). Підо впливом гарячого кохання до організатора сільської бідноти Давида Мотузки, Зінька стає справжньою героїнею: вона не тільки повідомляє свого коханого про підслуханий намір убити його, не тільки виривається в розпачливій боротьбі з рук озвірілого начміліції, але й причиняється своєю відвагою до врятовання життя Давидові. Контрастом до скромної Зіньки є розкішна жінка хорого на груди Тихона Марія. Краса й гаряча кров доводять її так далеко, що вона готова покинути Тихона й накидається Давидові; але Давид не хоче зрадити свого приятеля й відповідає їй:

„Якби ми, Маріє, з тобою в табуні бродили, тоді б і не балакали. А то ми живемо в громаді людській. А це — куди як складніша штука. Отже, теж давай цю балачку залишимо".

Оця висока етична гадка не переконала Марію. Щоб позбутись свого хорого чоловіка, Марія важиться віддати його зрадливо в руки ворогів на певну смерть. А одначе ця гарна тілом, але низька характером Марія має в свому вибуховому темпераменті багато більше природних прикмет, ніж виідеалізувана Зінька.

VII

В українській радянській повісті бачимо жінку в різних суспільних організаціях — і то від найменшої дитини: дівчатка в яслах і притулках, комсомолки, батальйонерки, бойовички, бу-

дівниці, романтичні вуличниці, фабричні робітниці, сільські організаторки й революціонерки — і читач, утомлений тією ґалерією комуністичних діячок з їх великими словами й ділами, питається вкінці з розпукою: а де ж тільки жінка, справжня жінка, жінка-людина, з людським тілом і людською душею? Справді, не легко знайти у вирі тих накинених партійним наказом ідей та постатей — звичайну жінку людину. Але вона таки є й читач запопадливо виловлює такі постаті, хоч етично вони його гнівлять своїми гріхами й проступками. І ось перед нами не тільки згадані вже: Марія з „Бур'яну" А. Головка і частинно Одарка Кудря Івана Ле, тут передусім повно й плястично виступає Любка Прохорівна в „Романі Міжгір'я". Основна прикмета її душі й головне змагання всього її життя це кохання. Невдоволена своїм чоловіком, лікарем Храпковим, людиною визначною, але зовсім бездарною в життєвих справах, Любка шукає кохання поза подружим життям. Вона живе — самими нервами. Ось її психольоґія:

„Бувають такі чоловіки, що, кохаючи тіло своєї дружини, тремтяче, свіже... впевняються самі й упевняють інших, що вони люблять свою дружину. Але бувають і такі жінки, що за щоденними вишуканими пестощами забувають бодай згадати про оте кохання. Хіба до любови тут, коли вигуляна кров, що... бурхає по жилах... Не до любови тут. Не до чарів вечірнього шепоту душі. Це надто ніжні струни молодого орґанізму, й вони мовчать, заглушені неймовірними барабанами, дужою музикою ситої життєвої вакханалії... Любка Прохорівна ще молода, навіть надто молода, щоб не кохати свого Женю, й, скажемо, гарна, соковита, щоб не належати цьому дотепному хірурґові Храпкову. Належати як річ, як святковий одяг. Він мав добрий смак на жінок, він гаразд розбирався в незліченних їх гатунках, і коли пухленька студенточка інституту зовнішніх зносин, Любочка Марковська, випадково навернулася йому на очі — за хвилину вирішив, що йому прийшов час одружитися. А змогла б якась інша, хоч би й старша на літа дівчина перечити такій силі розуму, такому лікарському хистові молодого, дужого, як дуб, кавалера? За два місяці, йдучи до шлюбу, Любка, з жалю до своїх колишніх кавалерів, доброзичливо позирала на них, навіть не розуміючи гаразд, що означає оте „заміж". Переїхавши до Намангану, Євген Вікторович створив потрібні умови догоди й засмітив ними всі стежки, що ведуть у найкращі кутки людської душі".

І ось ця жінка — гарна, молода, недосвідня, кинена серед розкішного лінивства в азійське місто — очаровує поставного інтеліґентного й наділеного бистрим розумом узбека Саїд-Алі Мухтарова.

„Чи була ж і справді щаслива Любка своїм сімейним щастям, як це здавалося з першого погляду? Ніхто її про це не питав, а самій їй, за молодими ще літами, не припадала така думка. Коли б вона почула якусь скруту, якісь злидні, може б само запитання напросилося... У чоловіка Любки Прохорівни було дуже багато діла... Тому то таким завжди свіжим гостем був він

задля дружини... Її молодість ще не набула того гарячого стану, коли міцні чоловікові сни вночі виховують у молодих незадоволених жінок неврастенію й інші жарти з нервами. Її Женя не набридав пестощами, бо зморювався своїми вічними ділами, й гаразд — вона за це немов ще більше, ніжніше його любила... Брак дітей теж мало турбував Любку... Але було хоч зрідка й таке, коли Любка почувала дивні внутрішні хвилювання, гострі, похітливі, й довго не могла заснути, перевертаючись необережно в ліжкові".

І така жінка познайомилась із гарним Саїдом:

„Знайомство двох оцих істот набирало раз у-раз нового характеру. Любка Прохорівна впевняла себе, що нічого особливого в тому нема, що вона знайома з розумною інтелігентною людиною, хоча вона, ця людина, й була з узбеків. А що вона й досі не сказала своєму Жені про це — байдуже. Обійдеться. — Так. Вона таки не сказала чомусь своєму коханому Жені, що вона познайомилася з цікавим узбеком. Якось не припало до речі... Він такий зморений. Вона така ніжна до нього. Хіба тут до якогось там чудернацького знайомства з узбеком, азіятом, підперезаним трьома шовковими хустками! А може в неї є інші думки? Може вона хоче призрозуміти таке щось дике, божевільне? Може, вона вже щось пригадала, вирішива? Вона вирішила. А чи слід про це знати її законному коханому чоловікові? Коханому? Любка швиденько скочила з канапки й, мовчки оповивши плечі Жені, що вже сидів за своїм столом, поцілувала його теплим, вогким поцілунком у чоло. Навіть сама вона почувала мертвяцький смак в отім поцілунку наслиненими, майже похолодніли и губами й на додачу притулилася також мов від спеки, зморeною щокою. То був перший Юдин поцілунок, а за ним народилися червоні камелії на грудях, здезорганізована мораль і чергове кільце „Єви"-женщини".

Почалась любовна історія — і звичайні жіночі хитрощі:

„Любці Прохорівній раптом здалося, що і в її житті щойно йде тільки пишне літо. Намагалася згадати весну. Не було. Не було зеленого пахучого розквіту в лоскотливому теплі. Не було солодких підхмарних мрій, свіжого, як у казці, кохання... Її весна спіткнулася об щось неодмінно й винувато відкрила шляхи гарячому літу. Поглянеш на оцього Євгена Вікторовича, на оцього Женю, на його засідання — жаль обійме молоду істоту. Невже ж отак повинні всі жити, дбаючи лише про кар'єру, задля якої й молодої дружини не жаль? А може то дійсне захоплення працею, дійсне громадське задоволення... Може... То навіщо ж йому дружина?... І прикортіло за всяку ціну зманеврувати... Зманеврувати на просторі блискучому, як сонце, безкрайому, як дулька, щоб із нечуваною швидкістю нестись без озирання, наздогінці неспробуваному... Треба наздогнати п'янощі першого кохання, упитись отруйними любистковими пахощами. — Женю! Котік Женічка! Бери, рідненький, відпустку".

І Женя, розуміється, взяв відпустку. А коли він виїхав на три

дні на якусь раптову операцію, Любка перебралась в узбецьку „паранджу" і, забувши про гріх, перебула три шалені доби у Саїда. Але тоді вона, випещена росіянка, пізнала нараз, що Саїд — тільки узбек і вона затужила за своїм чоловіком. Саїд не розумів, не пускав її, а тоді Любка кинула йому:

— „Ви узбек—а я... — й замовкла, бо було сказано більше, ніж треба, ніж хотілося".

Саїд хотів уже забути для Любки й Узбеччину, але почув тільки: — „Прощайте". Саїд знайшов скоро лік на свої почування у широкій громадянській праці, а Любці вдалось, покищо, обдурити довірливого чоловіка. Храпков приймав навіть у себе дома Саїда, але провалля між Саїдом і Любкою зростало, тим більше, що у Любки знайшлась дівчинка Тамара — дочка Саїдова. Любка все більше дратувала Саїда, запрошувала його до себе й показувала дочку. І тут її легкодушність перейшла міру: У Саїда відізвалась зненависть Любки за національну образу й разом із тим нестримна батьківська любов до Тамари. Вкінці Саїд викрав Тамару. Прийшло до судової розправи — їй прислухувалась і Любка Прохорівна. Але Саїд не зрадив справжньої тайни — після важкої душевної боротьби він заявив, що справді вкрав чужу дитину. А тоді:

— „Ах-ах!.. Ах-ха-ха-ха-а!.. — пролунало різке по залі. В божевільному реготі билася об підлогу Любка Прохорівна... Мозок не витримав борні, та й серце чи заб'ється радісно в грудях. Історія оцих людей взяла свою останню дань. До столу стурбованих суддів підбігла повісповайа, що крейда зблідла жінка. Вона підхопила здивоване дитинча на руки й кричала, перемагаючу клекіт залі: — Я... Я все скажу!.. Неправда це!.. Ця дівчина... Неправда... Вона його дочка!.. Він дочку свою украв, щоб помститися... То була Марія, наймичка Храпкова".

З того часу життя Любки Прохорівни скочувалось скоро униз, бо один проступок легко веде до інших. Жадоба жити й розкошувати не покидала її й тепер, навіть після такого скандалу. Храпков розлучився з нею, Саїд прогнав її від порога свого дому, коханці у Любки змінялись. Щоб пімститись на Саїді, вона не побоялась навіть звязатись із його ворогами, що намірились його вбити. Ще й сама поїхала, щоб бути свідком Саїдового вбивства. Але Саїда не вбили, а всіх ворогів його діла: перемінити Узбеччину в культурну країну -- викрили. А Любка

„дійшла до останнього перехрестя!.. Що з того, що вибралася заміж не за комісаря якогось, а за лікаря Храпкова? Що з того, що не зрозуміла любови сильного мужчини й для чистоти свого европеїзму потоптала ту любов?... — Ах, куди я дійду?.. Любов Прохорівна відчувала, що з нею щось негарне, хоробливе твориться... Останнє перехрестя! Вона піде найтяжчим шляхом, аби тільки знов жити. Вона ще раз спробує повернути до себе дочку, Саїда".

Одначе Саїд не хотів її слухати, а як вона спробувала його ще шантажувати заявою, що Тамара — не його дочка, він сказав...

— Кінчено! Он двері! Я не хочу більше слова вашого чути! Ну!..

Ще одна спроба — вбити Саїда кинжалом — і рука Саїдового приятеля відкинула її так сильно, що, падаючи, вона вбилась. Саїд подружився з інтелігентною узбечкою Бімба-хон. Любов Прохорівна згинула марне, ганяючись за рознузданим життям. А хоч читач напевне не симпатизує з тією розбещеною жінкою — він почуває в ній все таки тіло й кров живої, хоч і зовсім неопанованої, людини — це не маріонетка, — що їй підповідають гадки та вчинки.

Бо справді, повну рацію має Саїдів приятель, український письменник Борисюк:

— „Не можна бо так просто відірвати, як серце вирвати з грудей, і кинути під ноги те, що скрашувало, опоетизувало до противности грубий, біольогічний акт продовження людського роду. І чи буде повною доба соціялізму, коли в людині не буде розвинуто глибоко-етичних і естетичних відчуттів взаємин? Справа ж бо не тільки в статевих взаєминах“.

(Докінчення буде).

В. Королів-Старий

СОРОКОЛІТТЯ О. КОШИЦЯ

...— „Пісня — то крила, що підносять вас до неба“...

Евгенія де-Кастро.

Далеко на чужині, „за великою водою“, в гучному й немузикальному Ню-Йорку, переповненому гаркавою жидовою, перебуває останні десятиліття наш славний Боян-композитор, музика й незрівняний дириґент Олександер Кошиць. І мабуть не тільки тому, що ділить нас такий великий простір, — майже вся наша преса забула згадати, що в році 1936-му минула визначна дата в культурному нашому житті — 40-ліття Кошицевої дириґентської праці. Безперечно, коли б ми були нацією державною, то жадні простори не мали б впливу на факти того роду, таж і сам Кошиць не марнував би свого виняткового хисту й своїх дивовижних здібнощів за чужим океаном, зявляючись на естраді з перервами по кілька років, щоб дуже-дуже зрідка засвітити спогадом своєї виняткової слави, щоб дати щастя нашим американським землякам ще раз почути незабутні звуки, що виходять з-під його чарівної палички. Чикаґська всесвітня вистава, величний ню-йорський український здвиг із приводу ювілею нашого Князя Церкви, Митрополита Андрія — ось найвизначніші дати з дириґентської діяльности О. Кошиця за останні довгі роки примусової мовчанки. Дати, від яких в дійсності віє жахом.

Ми, такі вбогі на визначних людей, маємо одного живого ґенія в ділянці музики, що його без застережень признали за

такого оба культурні Світи: ґенія, що його рука ліпше за всі інші, приступні нам способи робила й може робити в широкому світі найблискучішу пропаґанду нашого національного наймення й нашого дорогого скарбу — української пісні, ця рука безвладно спущена додолу. Коли всякі інші народи виносять понад голови своїх „великанів", що в оцінці історії можуть показатися пігмеями в порівнянні з винятково-великанською постаттю О. Кошиця, — ми позволяємо свому ґенієві марнуватись, не давши йому змоги розвинути неоціниму діяльність. Створений Богом на те, шоб на „крилах пісні підносити до неба" мільйони насамперед людей своєї нації, — він сидить уже десятки довгих літ поза Батьківщиною, поза краєм на вершку якогось хмародера, передчасно хворіючи й старіючись, як забутий дорогоцінний меч, що іржавіє від безчинности.

Ще хоч у тім наше щастя, що Кошиць — не тільки геніяльний диригент, який почав цю свою чинність з р. 1906-го, бувши ще сільським вчителем (в с. Грузькім, на Київщині). Ні, Кошиць уміє бути чинним і корисним своєму народові і без своєї диригентської палички, як музичний композитор і проникливий знавець мистецтва взагалі, зокрема ж рідної пісні. Як людина глибоко освічена (доктор теольоґії), останні роки примусового безробіття проводить він серед пильних студій, досліджуючи звязок наших чудових старинних церковних співів та стародавніх українських народніх пісень.

Таж хай ліпше скаже про те його власне бистре перо. Ось кілька рядків з його листів від року 1932 в цій справі:

„До речі. Отсе минулої осени взявся я за наш старовинний церковний Обіход, з піснями XII століття. Там є чудова форма пісні — „догматики", де знаменито діялєктично розвинена ідея втілення Бога (Пісні Св. Івана Дамаскина, 777 р.) Ці поеми вражають не тільки способом фільософічного викладу, але й кольосальною, глибокою поезією думання та вислову. Ви не повірите, але ж голова може заморочитись від тонкости льоґічної будови, дух спирає від захвату поетичними красотами, а серце умліває від наївної щирости й віри, якою дихає кожне слово, кожна фраза. А що казати про мельодію! Це якась передвічна річка прозорої поезії, що кипить у сталяктитових берегах під промінням якогось незвичайного, трансцедентального сонця!

Свого часу я не тільки співав ці „догматики" на шкільних лавках бурси та семінаря, але й сам навчав їх, бувши вчителем семінаря. І от уявіть собі, яким ослом я був тоді, що міг пройти біля такої краси, не зупинившись, хоч і бачив усі її якості. Тепер, коли цей тиміям Віри на нашій Батьківщині охристили „опіюмом" та розпродують його заразом із матеріяльними церковними цінносщами, — якось особливою красою засяяла передо мною поезія й краса церковного співу. Я придивився цій пісні й просто умлів від краси! А разом із тим я побачив, що знайшов ключ до їх розуміння. І — знаєте — в чому? В народній українській пісні!... Тут треба було б довго говорить,

як моя думка дійшла до цього. Скажу ж тільки коротко: спів цей, по походженню — болгарський, але вже в XII столітті нічого спільного не мав ані з батьком свого прототипу — грецьким церковним співом. До чого ж він міг найдужче підходити, як не до того матеріялу, на якому виховались співці, що до XII століття так його переробили? А той матеріял міг бути тільки та пісня, з якої складалось музичне оточення наших київських співаків-артистів X—XII стол., бо жадних натяків на якісь інші впливи нема ніде... Отож, спробуємо заспівать їх наново, по-українському, розказать їх українською музичною мовою, взявши ту мову з найчистішого істотного її джерела, з нашої народньої пісні! Я спробував і мельодія полилась сама собою, жива, яскрава, радісна, природня, щира, зрозуміла, абсолютно наша, сучасна, рідна, правдива й легка та незмірно-глибоко поетична!... Ця робота так мене захопила, що я навіть листуватись перестав і закинув усі свої справи...“

Ці догматики вже щасливо опрацьовані. Здається, їх частину друкують ОО. Василіяни на Закарпатті. Таж дослідницька Кошицева думка через них сягнула ще глибше й тепер наш Боян провадить нову велику працю, якої ніхто до нього не піднявся: студії старовинних церковних українських Ірмолоїв, що дають ґрунтовні підвалини для зрозуміння ґенези нашого церковного співочого мистецтва...

Американські видавництва видають його праці в англійській мові; чужі міста величаються тим, що його наймення записують на своїх пам'ятниках світової культури побіч з найвизначнішими іменами світових ґеніїв та добродіїв людства; американські університети творять курси для дослідів над способами Кошицевих інтерпретацій; французькі хорові організації переймають методи Кошиця в провадженні хорових співів... Та все це мало тішить диригента, що прагне єдиного: на сцені, з великим живим апаратом — служити своїй мистецькій Музі — Українській пісні. Поза тим, все інше для нього — тільки паліятив, тільки підробка життя, тільки саме нидіння. ...„Ось написав я на три голоси Літургію українську“... „Таж це не робота“, — пише він в листі з 1934-го року. — „А загалом живу в тій самій атмосфері нудоти, безнадійности, туги й огиди до людей і себе“. ...„Бо ж все це — не те, чого прагне моя душа“ — пише він знову вже в цім, 1936-м році“. — Всі питання я б краще розвязав на концертовій естраді“...

В році 1934 Кощиць не міг опанувати себе й приїхав до Европи. Жагуче бажав зорґанізувати нову капелю з залишків своїх перших европейських капель і знову повести світом нашу незрівняну пісню, ще спілішим, ще урочистішим, як в роках 1919—1923, тріюмфальним походом. Звернувся до еміґрації. Еміґрація „радилась“, навіть заложила товариство, плятонічно підтримане високими чужими музичними капацітетами, але... ми — нарід без держави й без меценатів. І підперти справи не було кому. Кошиць вернувся до своїх-чужих хмародерів, а на-

шу пісню калічать ріжні московські хори, здебільша під назвою „русской пєсні“.

Та, що вже там нарікати, коли ми від запорожців клясичні марнотрати! — Дяка долі й зате, що вона дала бодай малу змогу показати світові завдяки ґенієві О. Кошиця наші співочі скарби. І будьмо вдячні нашому Боянові, що він і серед неприятливих умовин не жалує рук, щоб звеличати ту нашу пісню своїми науковими дослідами. Віримо, що він, що походить з доброго й міцного „Левитова коліна“, дочекається ще ліпших часів..

Д-р. М. Гнатишак

✝ ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

Смерть Василя Стефаника — це факт, який і в теперішніх наших траґічних часах зворушує. Зворушує тим більше, чим інтимніше хто з нас звязаний із неменше траґічною творчістю великого письменника. Бо як би не дивитися на творчість цього великого мистця слова — то в ніякому разі не можна йому відмовити величезної сили експресії, що ділає на кожного читача як щось стихійне, непереможне.

Стефаникові твори виходять далеко поза межі всякого реалізму й натуралізму — хоч і послугується в них автор нераз натуралістичними засобами зображування. Також твори Стефаника, хоч його поетичний хист ріс у середовищі декадентської модерни, проте не є її виплодом. Коли вже шукати паралєль, то їх можна знайти радніше у візіях німецького експресіонізму. Але така паралєля зовсім нічого нам не каже. Бо Стефаник це індивідуальність настільки своєрідна, настільки українська, — що дарма її вкладати в якінебудь літературні рамки. Справді великі письменники ніколи не даються сортувати на основі критеріїв якихось точно означених літературних напрямків. А Стефаник — справді великий письменник.

Його твори — з невеликими винятками — оповиті чорною безнадією. Це факт, який годі заперечити. А люди, які хочуть робити із Стефаника радикального „учителя народу“*, тільки себе осмішують. Таким учителем він ніколи не був і не хотів бути. Але саме безтенденційність більшости його творів стає посередньо засобом, що розбуджує в читача життєві відрухи.

Коли порівняти оповідання Стефаника з слабшими від них оповіданнями Бордуляка — то ясно побачимо ріжницю. Скристалізований християнський світогляд дає творам Бордуляка те, чого даремне шукатимемо в мініятюрах Стефаника: ясний, теплий промінь любови й маленького, але справді осяйного щастя.

* Див. „Громадський Голос“ з 13 XII. с. р.

Стефаник зате грає на нервах читача і заставляє його заглянути в темну безодню. А такі переживання мають теж своє виховне значіння.

Ясна річ, що ми воліли б мати письменника з величезним талантом Стефаника, а одночасно з силою й теплом душі Бордуляка. Але такі прикмети не все ходять в парі. І письменники, органічно звязані зо своїм середовищем, залежні від розвитку цього середовища. Тому мусимо задоволитися і таким розподілом Божих дарів, який зустрічаємо реально в згаданому випадку.

Хоч Стефаник у більшості своїх творів не спрямовував свій великий поетичний дар на те, щоб будувати позитивні етичні та ідейні вартості, — то все таки своєю творчістю тих вартостей не нищив. І в цьому він особливо великий. Бо це не легка річ — бути тієї міри співцем трагічної безнадії, а при цьому не стати пропагатором розкладових песимістичних доктрин.

Стефаник і релігія — це український селянин і релігія. Вона вросла йому в душу, чи хоче він, чи ні, — і до моментів найглибшого трагізму в творчості Стефаника належать ці хвилини, в яких одчай відбирає селянинові віру.

Стефаник і нація — це український селянин і нація. Підсвідомий, стихійний патріотизм тільки зрідка переливається у виразові форми усвідомленого патріотичного патосу. Але любов до рідної землі — це сутня риса селянської душі.

Такі великі поетичні таланти, як Василь Стефаник, не родяться часто. І ціла наша нація повинна бути горда, що має мистця справді великого формату.

На кінець — кілька конкретних даних, що можуть послужити як інформація кожному, хто схоче ближче приглянутися великому мистцеві. Селянський син з Русова снятинського повіту — Василь Стефаник (ур. 14. V. 1871) ішов у молодості дорогою, яку проходив у нас неодин здібніший син села: Народня школа, ґімназія в Коломиї та Дрогобичі, — ба навіть університетські медичні студії. Але все те було одночасно зовсім інше, ніж у пересічного селянського хлопця, що промощує собі шлях у ряди інтеліґенції. Особливо літературно-мистецьке середовище Кракова 1890-их років було надзвичайне — і воно безперечно розбудило в душі Стефаника неодну мистецьку нотку, що дрімала в його мужицькій підсвідомості. Але при цьому Стефаник, — не так як більшість наших „молодомузників", — залишився вповні самим собою і не допустив до себе ніяких глибших чужинних впливів. Своїми власними силами і силами своєї рідної землі здвигнув мистецьку будівлю, яку сміло можна назвати одним з найоригінальніших проявів українського духа на переломі століть. Твори його, хоч і нечисленні — але зате мало мають собі рівних щодо сили експресії й почування. Ось наголовки збірок його ґеніяльних мініятюр з селянського життя: Перша збірка — „Синя книжечка" (1899). Далі „Камяний хрест" (1900), „Дорога" (1901), „Моє слово" (1905). А потім довга мовчанка — аж до часів світової війни і післявоєнних років, що

принесли дещо нове — по літературних журналах і т. ін. Вкінці, нова книжка — „Земля“ (1926). Збірне видання творів — у Львові в 1933. році. Ось і все: трохи більше як 50 мініятюр.

Але повернімся до життя письменника. Не знайшовши в перспективах звичайної інтелігентської „карієри“ того, чого шукав — Стефаник скоро, бо вже в 1900. році подався туди, куди його вело розтужене серце: на село. Село з радощами і смутками хлібороба стало змістом дальшого життя В. Стефаника в Стецевій, а від 1900. року аж до смерти в Русові. Письменницька творчість — це тільки глибша нотка, що рідко звучала в симфонії довголітніх переживань Стефаника-хлібороба. Його послування (в 1908) — це тільки одне з непорозумінь його життя, — так само, як і ті нитки, що вязали його з радикальним рухом. Бо ні політиком, ні активним громадянським діячем Василь Стефаник ніколи не був, та мабуть і не хотів бути.

Це не перешкоджає нашим радикалам реклямувати його як „свого чоловіка“ — навіть при нагоді похоронів *. Цим уживанням імени великого письменника для своїх партійних цілей радикали зайвий раз підтверджують свою неперебірчивість у методах пропаганди. Бо ж це відома всім річ, що Стефаника вязав з радикалами тільки один з тих парадоксів, що на них таке багате життя великих письменників. Коли комусь треба фактів — то може їх знайти багато в житті Стефаника, особливо після світової війни. Ми згадаємо навгад тільки хоч би те, що перед кількома роками Василь Стефаник зажадав, щоб посилати йому католицький тижневик „Мета“ і до кінця життя його не відмовив, а навпаки, пропонував навіть тому видавництву свої нові оповідання, — і справа, на жаль, не приняла конкретних форм з технічних причин. А такий пречистий факт, як листування ВПреосв. Митрополита Андрея зі Стефаником. Або те, що оповідають самовидці про останні дні життя та смерть письменника...

Ми далекі від того, щоб Стефаника реклямувати для себе. Але вважаємо за неприличний у високій мірі партійний танець, що його завели радикали над свіжою могилою мистця слова, якого творчість є власністю цілого українського народу.

Утративши Василя Стефаника — всі українці втратили людину, що своєрідною містикою терпіння, виявленою в своїх творах, вийшла далеко поза обсяг туземних інтересів людини. Ми бажали б, щоб те, що за туземного життя письменника мало характер трагічної темряви, — по його смерті засіяло повним світлом визволеної душі.

РЕЦЕНЗІЇ.

Іван Коровицький: Віще зілля, поезії, Львів 1936, 16⁰, 46 срт.

З приємністю беремо в руки дуже гарно видану книжечку. Елегантна своєю простотою молошно-біла з опалевим полиском обгортка, черпаний папір, естетичне розміщення тексту — свідчать про культуру та смак

* Нпр. у „Громадськім Голосі“ з 19. XII. 1936.

автора, Це перше враження залишається й після прочитання цілої збірки. Одначе самі поезії — бездоганні формою й мовою, багаті на справді гарні образи й поетичні порівняння, — своїм змістом викликають раз-у-раз непорозуміння та викривлюють уста читача в знак запиту. Ось ілюстрація:

„Ти кажеш — цього забагато,
А пані й не гляне на це.
Ось місяць зелений подряпав
О верби поліські лице.

Ось — перемучена рима
Як серце вростає під горло.
Не хоче ні мужа, ні сина.
А люди ще кажуть — „не горда“.

Здалека всміхнеться до хати,
Де їй коровай уже місять,
Де, як хлопець, все прагне пропхати
Обличчя захоплене місяць“. (Ст. 9).

Хто зуміє не то „переповісти своїми словами“, але окреслити хоч найзагальніше, що хотів автор сказати, або які почування чи думки викликали ці рядки? Можемо йти стрічка за стрічкою, а до вдоволяючого висновку таки не дійдемо.

Є в збірці Коровицького вірші, до котрих треба вертатися по три-чотири рази, заки схопиш якийсь загальний сенс, або хоч усвідомиш собі, до якого роду лірики його зачислити: особистої, описової чи патріотичної... Щось подібне до розвязування ребусів, або шарад.

Легко зійти на оклепану тему: яка повинна бути поезія та чому має служити. Поет скаже: „Sobie śpiewam a muzom!“ — та що він пише для „вибраних“, для тих, що їх душа буде припадково настроєна на той самий тон, що й душа автора й це дозволить їм пережити, читаючи, хвилювання душі поета в часі творчого надхніння. Ось так певно відповів би наш письменник, коли б ми спитали його, навіщо писати такі загадки, як наприклад та, що Волинь „як місяць замучена в сальви і в мандри своїх кораблів...“ (ст. 38) *.

Недавно один друг поставив мені питання: „Чому тепер ніхто не пише так, як Шевченко?“ Прийняв до відома виснення, що від появи Шевченкового „Кобзаря“ буде скоро 100 літ і багато дечого за той час у світі змінилося, але не дався переконати. „За сонцем хмаронька пливе“ було зрозуміле й гарне тому 90 літ і таке ж є й сьогодні. Треба думати, що й за 100—200 років кожний відчує красу тієї правдивої поезії. Але чи зрозуміє й відчує красу зеленого місяця — ледве. Що міг я на це відповісти? Перед очима станула мені тільки та трагедія, яка була б нашим неминучим призначенням, коли б Шевченко свої, зроджені лихом, поливані сльозами, думи писав був для „вибраних“, а не для цілого народу...

Приходять на думку ще й Франкові прекрасні слова про поетичну творчість:

„Кожна пісня моя —
Віку мого день,
Протерпів її я,
Не зложив лишень.
        Що вам душу стрясе,
        То мій власний жаль,
        Що горить в ній — то се
        Моїх сліз хрусталь“.

Не хочемо авторові „Віщого зілля“ закинути, що він „складав лишень“ свої поезії, не переживаючи їх серцем. Але, читаючи їх, ніщо нам „душі

---

* До речі згадаємо, що поет має особливу симпатію до місяця. На 18 картках тексту 18 разів є згадка про місяць і місячне сяйво!

не стрясає"; а хоч тут і там заблисне якийсь вогник, то й він мусить погаснути, коли почнемо розвязувати шараду...

А все ж таки треба ствердити, що І. Коровицький має талант. І хоч його вірші щодо ясности змісту залишають чимало побажань, то проте їх форма й багаті, часто оригінальні і нераз справді поетичні образи дають підставу думати, що він зможе дати нам замітні вірші, як під формальним, так і змістовим оглядом.

Ю. Р.

Василь Ткачук: **Золоті дзвінки.** Нариси. Львів 1936. Накладом автора. Стор. 76, 16⁰.

Нова книжка молодого письменника, що своїми „Синіми чічками" здобув собі признання читачів і критики. У цьому новому томику знаходимо 14 оповідань. Середовище, що його береться зображувати Ткачук — українське село. Це і є найбільші труднощі, що їх мусить побороти автор. Бо треба сьогодні неабиякої відваги й охоти до борні, щоб, відкинувши ще мало опрацьовані в нас теми інтеліґентського, екзотичного чи фантастичного характеру, — знову починати творче змагання з матеріялом, що його у нас уже майже 150 літ літературно оформлюють цілі ґенерації письменників — а між ними теж неабиякі майстри. Самого Стефаника вистане на те, щоб застрашити новика.

Але Ткачук не подається. І це робить нам його симпатичним. З другого боку, ця його неуступчивість перед труднощами матеріялу стає теж причиною деяких його невдач. Таким чином селянська тематика оповідань Ткачука єднає в собі зародки всіх позитивних і неґативних рис його творчости.

В селянській тематиці оповідань Ткачука особливо мило вражає приявність релігійних і етичних заінтересувань, які досі у нас доволі рідко виступали у того роду творах. Пронизані національною, а ще частіше соціяльною ідеольоґією, оповідання з селянського життя в нашій новішій літературі здебільша залишали на боці релігійний і етично-психольоґічний характер селянського середовища. Ткачук зумів поєднати національні, а також соціяльні заінтересування — з доволі глибоким етично-психольоґічним, а то й релігійним підходом. У цьому сила таких оповідань, як траґічне „Віддай ниву", або вже більш оптимістичні „Яблуко", „Черешні", чи вкінці „Гріх" і інш. Та й взагалі майже у всіх оповіданнях сліднí ці моменти. І ними творчість Ткачука доволі сильно відріжняється від модерних наших селянських оповідань стефаниківської школи, наділених здебільша матеріялістично уфундованою траґікою буднів.

І ще в одній точці Ткачук сильно відріжняється від стефаниківської школи: ставлячи в центр своєї уваги релігійно-етичні проблеми, він доходить мимо траґіки поодиноких мотивів на загал до оптимістичної афірмації життя, чи то в формі ясної картини (напр. „Гріх"), чи то надією освітленого фіналу („Близнюки").

Ось так, бачимо, ідейний білянс оповідань виказує доволі оригінальні, нові у нас і наскрізь позитивні позиції. І Ткачук дасть великі вартості українській белетристиці з селянською тематикою, якщо він ще й у літературно-мистецькому огляді дійде до виразу, адекватного його ідеям. Покищо це Ткачукові не все вдається. Занадто він ще молодий, неопанований і літературно непідготований. Це помітне особливо у виразних слідах впливів, які залишила на його деяких оповіданнях творчість Стефаника і його епіґонів. Не згадую вже про такі оповідання, як „У світи", або „Буря", які тематично і стилево в цілості підпали впливам — перше Стефаника (крім фіналу), друге Черемшині; але й у інших оповіданнях знаходимо цілі відступи, на яких дуже сильно позначився вплив Стефаника — особливо ж його воєнних творів, таких як „Вона-Земля". Для прикладу — зацитую лише кілька сторінок з Ткачука, які читач може сам провірити: 4, 8, 9, 16, 24, 34, 58, 59, 60. І це характеристичне, що такі сильні ремінісценції зо Стефаника виступають здебільша тільки в оповіданнях, у яких переважає темний, траґічний кольорит. Твори з перевагою ясних тонів — особливо ж з дитячою тематикою — здебільша вільні від виразних стефаниківських ремініс-

ценцій. Цей факт може бути важною вказівкою для молодого автора на майбутнє.

Коли говорити про літературну вартість творів Ткачука — то слід ще підкреслити, як неґативне явище, ті місця, в яких інтеліґентський стиль разить на тлі селянської тематики. Таку нестилевість стрічаємо у Ткачука нераз (нпр. оповідання „Акації пахли", або місця на стор. 30, 35, 73 і інші), але при добрій волі й працьовитості це дасться мабуть усунути. Разять ще теж деякі прогріхи в мові, особливо в лексиці — щоправда нечисленні (нпр. барчистий 16, штивний 17, спіж 37, шкарадний 74, парка 76 і ін.).

Оці неґативні літературні риси оповідань Ткачука зрівноважені позитивними, такими, як здебільша добрі сюжети, незла композиція і ін.

Ми нарочно поставилися до книжки Ткачука доволі критично, бо знаємо, що зайві похвали нераз манірують молодих авторів та спонукують їх до неробства. А нам було б шкода, коли б Ткачук, який у ідейному крузі своїх зацікавлень має такі нові в нас і високі цінноші, занедбав вовнішню літературну шату своєї цікавої творчости.

м. г.

Ольга Кобилянська: **Апостол черні, повість у двох томах, Львів 1936, Бібліотека „Діла" ч. 5. і 6. м. 8° стр. 196 і 200.**

Появи „Апостола черні" всі здавна дожидали. Відомо було, що старенька авторка „Царівни" та „Землі" не спочила на ювілейних лаврах, але працює від кількох літ над новою повістю. Нарешті вона появилася.

Перша думка, що насувається після прочитання нового твору Кобилянської це те, що назва „Апостол черні" не зовсім відповідає змістові. Кобилянська повинна була написати не одну, але дві повісті. Одна з них — це був би „Апостол черні". Не епізодичний о. Захарій, але твердо вихований Юліян Цезаревич, людина з сильними етичними підставами, широким світоглядом та великою енерґією, мав усі дані на те, щоб стати справжнім „апостолом черні", духовим батьком народу, суспільним діячем на велику скалю. Пишучи таку повість, Кобилянська була б дуже цінний вклад вложила в українське письменство. Тема дуже вдячна, а й життя наше знає цей тип, який одначе ще досі не діждався в нашій літературі гідного портрету (виняток: Пан-отець у Франкових „Панських жартах"). Здогадуємося, що Ш. Авторка навіть мала такий намір, але понесена хвилями доволі заплутаної фабули, просто його загубила. Залишився наголовок, що не покривається з повістю, — а в самій повісті того „апостола" так, якби й не було. О. Захарій називає себе щоправда тим іменням, але крім його говорення про працю над народом ми не бачимо нічого, що цю назву могло б виправдати. Ще й насувається думка: який він „апостол", чи провідник села, коли навіть у власній родині не вмів бути головою та одинокої дитини як слід виховати!

Матеріялом до другої повісти могли стати два контрастові жіночі типи: Ева Захарій та Дора Вальде. Вони незвичайно цікаві для творчости Кобилянської, бо неначе заперечують те все, з чим ми зжилися у своїх думках про авторку, як пробойовичку передвоєнного українського фемінізму. В постаті Еви Захарій Кобилянська свідомо рисує карикатуру свого колишнього ідеалу. Ева саме з роду тих оспіваних і видеалізованих давніше Кобилянською самостійних жінок, що не тільки домагаються рівної з мужчинами освіти й рівного права — також у коханні, — але й „не дбають про загал", та хочуть бути „передовсім самі собі ціллю". Колись, змальовуючи такий тип, Кобилянська висловлювала своє власне найглибше „вірую", — сьогодні, як бачимо, життєвий досвід навчив її, що ті „високі цілі", приложені до практичного життя, зводять на манівці, та що здорова нація, яка хоче здобути своє „завтра", не може собі на такі екстраваґанції дозволити. Треба щиро поґратулювати Шановній Авторці, що не завагалася на схилі віку „спроневіритися" визнаваним у юних днях поглядам, з хвилиною, коли здоровий розсудок та обсервація життя впевнили її, що нові часи вимагають нових ідей. Побажати б тільки, щоб за прикладом давньої корифейки українського жіночого руху пішли й ті всі, що досьогодні ще не можуть визволитися з пут передвоєнного збанкротованого фемінізму!

Звихненій феміністці Еві протиставить Кобилянська другу жіночу

постать — Дору. Її могли б ми назвати представницею новітнього, здорового фемінізму. Вона теж високо освічена. Щоб мати змогу в потребі самостійно жити, кінчає вищі курси книговодства. Зразкова хазяйка. Не цурається праці для других, головно для тієї „черні", перед якою тікає „аристократка" Ева. Врешті Дора — віруюча християнка. (Без потреби тільки — а може для „happy end-у" — авторка обнизила її високу моральну вартість намаганим самовбивством).

Для тих двох жіночих типів, таких нових та несподіваних у творі авторки „Царівни", можемо простити всі слабі сторони та недомагання нової повісти. А їх чимало. Про одну вже була згадка. Найслабша сторона повісти — це її композиція. Подекуди, щоб розвязати тяжку конструкційну проблєму, авторка дуже улегшує собі завдання: просто дає героєві читати спомини, не числячись з тим, що виходить із того доволі несамовита сцена: син приїхав на Святий Вечір і замість сісти до святої вечері, застряг на довгі години в кабінеті, прочитуючи доволі нудні батькові записки. Надто багато в повісті осіб — щонайменше половина з них зовсім зайві. А що майже всі споріднені, як не в першому-другому, то бодай у сьомому ступні, то іноді годі розібратися, які між даними людьми родинні взаємини: не зашкодило б ґенеальоґічне дерево.

За мову та стиль, (неясність поодиноких речень), то вже не до авторки, але до редакції треба мати претенсії...

Ще одне на закінчення. З цілости виразно видко зовсім позитивне становище авторки до релігії. А проте тут і там проскочить думка характеристична для ліберала кінця минулого століття, як ось — цікава інтерпретація:

„Христос був завсіди вибачливий для гріхів тіла... Він волів перебувати у товаристві легкодушних жінок і штукарів, ніж серед фарисеїв".

Або:

„Тобі прощається, сину. Мужчина є духовник, а жінці вільно жертвуватися". (Як ці слова священика при сповіді розуміти, годі збагнути!).

Священик не вміє дати дочці відповіді на таке дитячо-наївне питання, як: „Нащо Бог дав гарні ночі, що люди пяніють від них, навіщо навіває мрії на людську душу і робить їх невідповідальними за свої вчинки?"

А на питання, чи є позагробове життя, с т у д е н т б о г о с л о в і ї здобувається тільки на таку глибокоумну відповідь: „Людське життя — це траґедія від хвилини уродження, аж до загадки смерти, — сказав один мислитель новіших часів".

Справді, надто багато кукілю посіяли в душі нашої інтеліґенції всякі „мислителі" давніших і новіших часів і навіть такі індивідуальності, як Кобилянська, не спроможні відразу з їх впливу визволитися.

Юліян Редько.

Василь Масютин: **Два з одного.** Частина II. Львів 1936. Бібліотека „Діла" ч. 8. Стор. 164, м. 8⁰.

Другий і останній том повісти Масютина, хоч сам по собі має може дещо чистіші тенденції, ніж перший — є вислідом неприродного, абсурдного, безглуздого заложення цілої повісти [1], і вже тому позбавлений літературної та ідейної стійности. Коли додати до того, що надалі в ньому залишаються улюбленими авторовими „мистецькими" засобами такі сцени, як натуралістично й цинічно змальовувані спроби насилування жінок (стор. 5—8, 29—30, 65—66, 103, 160), далі цілий ряд інших полових плюгавств і патольоґічних ситуацій (впр. стор. 19—20, 88, 101, 105—106 і ін.), та вкінці садистичне оплюгавлювання життя ченців і духовенства (впр. стор. 44, 47—51 ін.), — то ясна річ, що і другий том „твору" Масютина слід признати за один з найяскравіших у нас проявів літературного бруду.

Мені доводилося все таки чути думку, що ця повість Масютина, мовляв, має глибоко-реліґійний підклад, бо „зводить до абсурду" посягання людини у сферу Творця. Цієї ідеї в творі не добачую — бо ж у ньому „зведена до абсурду" тільки тенденція „спідного" героя зо звірячими ін-

[1] Див. рецензію на I. том у „Дзвонах" ч. 11. с. р.

стинктами — тоді як „верхній“ герой з його ідейними нахилами, навпаки, до деякої міри навіть зґльорифікований, і перспективи на його майбутнє залишаються отворені. Отже з цією нібито „релігійною ідейністю“ твору Масютина виходить одне велике непорозуміння, якому підпадають наївні люди, хіба тільки підо впливом деяких сторінок книжки може й надиханих своєрідним духом релігійности, — але органічно з головною „ідеєю“ повісти неповязаних. Такі релігійні партії книжки деколи навіть зворушливі (нпр. смерть Марії Пилипівни, стор. 91—92, молитви Ошукова, стр. 81), — та все таки вони в морально брудному середовищі повісти роблять радніше враження профанації. Зрештою деякі моменти тієї релігійности виглядають навіть доволі підозріло, як ось напр. така мотивація релігійного пориву Ольги: „Думка, що тисячі приходили сюди (scil. до церкви) за порадою та її одержували, ця думка була цілюща для неї“; а вислід?: „з кінцем Служби пройшов і важкий душевний біль, а на його місце прийшла свідомість неминучости, яку наслала на неї згори вища сила“ (стор. 67). Це моменти, які ставлять під знак запиту чистоту релігійної сфери цієї книжки.

В формальному огляді II. том терпить на недостачу композиційного змислу у автора може ще в більшій мірі, ніж перша частина (нпр. незручно монтовані вставки на стор. 10—17, 18—20, 21, 54—61, 119, 160 і ін.). До цього долучається незакінченість фабули, і це надає цілій „повісті“ риси якоїсь безрадної фраґментарности, що плине не з доцільного задуму, як у деяких майстрів модерної літератури, — тільки мабуть таки з невміння автора.

Щоб бути справедливим, треба все таки підкреслити, що в другому томі цієї повісті є правдиво літературні партії, які сильно контрастують з бруковим рівнем цілости. Це передусім ті моменти, які звязані з Ольгою Миколаївною та її середовищем — і з цього комплексу можна було б зробити вартісний літературний твір. Так само кінцеві сцени повісти на пароплаві мають у собі надих літературного розмаху. Належить сюди теж момент замордування Ошуркова (стор. 116), сцена з собачкою (стор. 93—96), і дещо інше. Ці фраґменти дають право думати, що коли б Масютин позбувся замилування до морального й фізичного бруду та коли б був здібний надхнутися якоюсь направду великою ідеєю — то, після докладного опанування таємниць літературної техніки, міг би дати нашому письменству може дещо вартісне. Хто знає...

Але в межах повісти „Два з одного“ — ці ясні проблески літературности поринають у морі моральної й фізичної погані, немистецькости й абсурду, загостреного ще й страшенно несмачним перемішуванням високих патріотичних ідей з бруковим, патольоґічно-сензаційним характером цілости. Тому другий том повісти Масютина по суті не зміняє нашого погляду на цей „твір“, висловленого в рецензії на перший том.

м г

Настя Волошин, „*Жертва на показ*“. Друга частина: Екстази Насті. Написав *о. д-р Г. Костельник.* Накл. автора. Львів 1936, м. 8°, 160 стор.

Перша частина цієї книжки описала дивні явища стиґматизації у Насті Волошин (див. рецензія в „Дзвонах“, ч. 4 1936). У ній говорив автор книжки про нашу першу дівчину зо стиґмами. У II. частині вона сама про себе говорить — у своїх екстазах, а автор тільки доповняє, що треба, щоб зрозуміти дивну Настину дійсність, цю, як сказав Ангел, „жертву на показ українському народові“. Тут описані передовсім екстази Насті, а через те дуже виразно зарисувалася постать її Ангела, що в часі екстаз промовляє Настиними устами. Годі тут переповідати цілу низку дивних і таємних стиґматичних явищ, чи намагатись їх якнебудь пояснити. Натомість підкреслю те, що дає ця книжка для християнина.

Друга книжка про Настю зближує нас до страст Христових. Чуємо про них нераз у Євангеліях, віримо у них, а проте, приголомшені клопотами буднів та справами цього світу,— ми немов далекі й холодні на Христову Голготу. Читаючи книжку про Настю, бачимо Страстний Тиждень куди реальніше й зачинаємо хвилюватись. Настя в передвеликоднім тижні бачила в своїх екстазах наглядно страсти Христові, описувала їх і сама терпіла

на взір Христа, при чім отвирались їй подібні рани та появлялися знаки від бичування. Зворушення автора відбилось у книжці й уділяється читачеві. Терпіння Христа виразно оживають перед нашими очима й ясно усвідомляємо собі, що наші гріхи їх спричинили. Холодна душа тає, а обличчя мимохіть заливає румянець сорому, що сміли ми бичувати Господа своїми гріхами. Якщо люди все бачили б в уяві так виразно муки Христа, як Настя — ніколи не грішили б.

Одночасно сказані в екстазі слова вельми поглиблюють фільософію християнського терпіння. Буває, нарікають люди й дивуються, що терплять, хоч праведно живуть. Ось відповідь на те. — Устами Насті говорить, як каже вона, Христовий голос таке: „Кого люблю, тому хрест даю; а хто моя дитина, той під хрестом зі мною стоїть" (стор. 35). А Ангел каже: „Я знаю, хто хоче бачити Отця Небесного, той мусить принести знак на рамени від хреста". „Ніколи не нарікайте на хрест, а беріть його з любовю і покорою... На страшнім суді підіпрете свої плечі на хрест, на ньому опретеся, а Ісус пригорне вас, як свої діти, А ті, що не будуть мати хреста, тяженько їм буде". „Хто підіпреться на хресті, спасен буде; а хто на доброті земській, пропаде" (стор. 37). „...хто в терпіннях росте, той квітку в серці має" (стор. 61). „Хто любить хрест, любить покору; а хто не бажає покори, не любить хреста" (стор. 111). — Нам, що зросли в атмосфері епохи звороту „a divinis ad humana", важко погодитись на терпіння, пручаємося, метушимось, щоб за всяку ціну стрясти його з себе, не добачуючи в ньому ніяких цінностів. А проте, коли слідом середньовічніх ґотицьких церковних веж підведемо очі високо до неба, згадавши, що там наша оконечна мета, та що небесні брами задармо не відчиняються для нас, — повищі слова стануть самозрозумілі.

Не менш виразно зарисовується проблєма жертви. Христос жертвував все, що міг. Настя Його слідом жертвує свої великі терпіння за душі ближніх, перебирає на себе недуги інших, навіть всупереч їх заборонам, взагалі ціль свого життя бачить у жертві за людей, особливо за український нарід, а далі й за цілий світ. І рубом виростає у читача питання: А що ж ми жертвуємо для других, для їх добра, для громадянства, народу, людства? — Пять сотиків для жебрака (вряди-годи), патьдесять на добру ціль (неохоче), якесь засідання! Що ж це є в порівнянні з жертвою Насті, супроти таких великих потреб? Аж надто застрягли люди в своїм еґоїзмі й привязались до дібр цього світу. Як важко двигнутись, здобутись на більшу жертву, що повинна бути нашим частим чинним виявом любови ближніх. — А без жертви нема великих діл. Тут саме ключ християнської правди „радісно вмирати за друзі своя".

Мороз іде нам поза шкуру, коли усвідомляємо собі „реальність освячення". Настя відріжняє, і то крізь скло, свячену воду від несвяченої — „серцем і пальчиками", — як казав Ангел, — бо довкола пляшини зо свяченою водою — як пояснила по екстазі Настя — є наче запашне повітря, а довкола пляшини зо звичайною водою нема нічого. „Ясно, що в тій воді — пише автор книжки — мусить бути ще якась інша реальність — „р е а л ь н і с т ь о с в я ч е н н я". А відки та реальність може походити? Тільки від наших молитов та від Божого співділання. Значить, наші молитви — це реальність, яка залишається навіть з о в н і н а с. — Послідовно всяка наша думка і всякий гріх це так само р е а л ь н і с т ь. А це для метафізики має величезні консеквенції. — Так нпр. мощі святих (які Настя теж відріжняє, *П. І.*) мусять у собі поміщати святу реальність, що перейшла на них від душі святого; а тлінні останки грішника заражені грішною душею. Тому стиґматичка може відріжнити одні від других. Але коли в тлінних останках залишається духова реальність, що випромінювала з душі, то оскільки більше мусить залишитися с а м а д у ш а! Ось таким способом посмертне життя стає „наглядне" (стор. 137-8). А яка куди більша реальність, як у свяченій воді, мусить бути у св. Тайнах!

Чимало матеріялу маємо в книжці теж до поглядів на свободу людської волі. Бачимо, що Настя в своїх терпіннях і переживаннях задержує п о в н у с в о ю в о л ю. Щоправда, їй помагає Ангел, але ж вона в його руках не є машиною, а людиною зо свобідною волею. Тому її заслуга перед

Богом є так її, як і наші є нашими (стор. 20). Ангел достосовується до людського життя і тому в Настиних переживаннях є багато умовного (16). „Свобідна людська воля — пише автор — це джерело нових причин у ході людської долі“ (16).

В цілій ширині виступає врешті в цій книжці проблема Ангела. Пізнаємо його з його думок докладно. „Щоб це міг бути злий дух — пише о. д-р Костельник — це можуть уроювати собі тільки ті, що не знають цілого ланцюга виступів Настиного Ангела і мають перед очима своє власне уроєння. Для мене ця думка просто немудра й смішна. Ангел Насті це або дійсно Ангел, або якесь таке нечуване й небувале роздвоєння Настиної душі. Ніякої іншої альтернативи тут не може бути“ (стор. 83). Можливість роздвоєння душі відкинув навіть д-р А. Ерб, що обсервував Настю в львівськім шпиталі і намагався якнебудь природно пояснити її стиґматизацію й екстази. Він пише: „Проти психози розщеплення промовляє брак відповідних змін афекту і психомоторики“. („Polska Gaz. Lekarska“ ч. 1, 1936). Таку можливість заперечує і той факт, що інтеліґенція й знання Ангела перевищає не тільки інтеліґенцію Насті, але й о. д-ра Костельника, як він сам до цього признається (стор. 82). Настя в екстазі знає такі подробиці, які невідомі нераз найліпшим знавцям, як нпр. подробиці з Тайної Вечері, між інш. і те, що чаша Христа була бронзова, темна, як з чоколяди. Цього Настина уява сама з себе не могла б так історично вірно схопити. Чимало говорить і поведінка манастирського пса, що все ласиться біля Настиних ніг. Одного разу (20. VI. с. р.) Настя була на подвірі в екстазі (Ангел був в її тілі), песик прибіг до неї, обнюхав, збентежився, спустив голову й поволеньки відійшов. Тоді Ангел сказав: „Він пізнає, що я інший чоловік, ніж ви“ (стор. 131). Сам Ангел на запит, чи він не є роздвоєнням Настиної душі, спокійно відповів: „Коли той, що таке говорить, вмерцяє, то нехай ділить свою душу, і побачить, чи можна“ (стор. 83).

Якнебудь хотіли б ми вияснити Настину стиґматизацію природно, все зустрічаємо величезні труднощі і приневолені ми вертатися до надприродности та погодитися з поглядом автора книжки й Настиного пастиря: „Стиґматизовані особи Христос вибирає на те, щоб через них являлися чудесні діла Божі. Настя зі своїми явищами це наче „відчинене вікно“ на другий світ, і ми крізь нього бачимо дивні сили, що вяжуть людину з Богом і з Христом“ (стор. 101). *П. Ісаїв.*

О. Д-р Йосиф Сліпий: **Подорож до Англії.** Видавнича Кооп. „Мета“, Бібліотека „Дзвонів“ ч. 15, Львів, 1936. м. 16⁰, 128 стор. 113 ілюстрацій.

Як відомо, подорожі збільшають освіту, поглиблюють світогляд і поширюють горизонт людської думки. Одначе в теперішніх важких часах, особливо ми українці, назагал не маємо змоги подорожувати, через що залюбки читаємо описи подорожей, цінимо їх, пошукуємо за ними й радо вітаємо кожну книжку, що веде нас в чужі далекі краї. Тому дуже добре робить о. Мітрат д-р Й. Сліпий, що всі здобутки й осяги людської культури, які мав змогу побачити в часі своїх подорожей, описує враз зо своїми враженнями й помітками в окремих книжках, збільшаючи їх вартість ще й дуже численними, цікавими й цінними ілюстраціями. Минулого року своїм „Паломництвом до Святої Землі“ повів читачів Шановний Автор далеко на Схід аж до стіп Божого Гробу та надхнув нас духом цілющого джерела християнства, — цього ж року, діставшись аж до таємного острова Англії, розкрив перед нами скарби Заходу, що виросли на християнських основах. Тоді бачили ми колиску могутности релігійної, тепер—могутности світської, там блистів передовсім gladius coelestius, тут схрещується з ним і gladius terrenus

Оглядаючи Захід, немов докінчуємо одночасно нашу тамтогорічню подорож на Схід. Зовсім слушно каже Автор, що „хто хоче добре пізнати Схід, мусить їхати на Захід, перегризти цілу літературу й оглянути депортовані там памятки“ (стр. 10). Ціла низка памяток, відкопаних у Пергамоні, Магнезії, Пріене та взагалі в Малій Азії, а особливо відбудована могутня міська брама і стіна престольної салі у Вавилоні, чи зреконструована вавилонська вежа —

що їх показує нам о. Ректор Сліпий в берлінських музеях — це найліпший доказ слушности тих слів.

Читаючи обговорювану книжку, подорожуємо не тільки на Захід, чи Схід, але й у минуле, а то й у майбутнє. Автор книжки, людина високої освіти й знання, зясовує нам історію огляданих памяток, їх генезу й долю в ході століть, зображує їх історичне тло, то знов кидає перспективи на майбутнє. Через те ми бачимо вирізки культури в перекрою не тільки горизонтальнім, але й у вертикальнім, пізнаємо їх в просторі і часі, у площині географічній і історичній. — Найкращі церкви, музеї, університети, бібліотеки, палати та величні будівлі, духовні семинарі, манастирі, скарбниці церков з надзвичайними старовинними рідкостями, гробівці, саркофаги, мистецькі різьби й образи світової слави, ріжні постаті сучасні й минулі, організації наукових установ, улаштовання високих шкіл, особливо теольогічних факультетів, тощо — все те пересувається перед нашими очима в відповіднім історичнім насвітленню та зіставленню з іншими подібними памятками — і збагачує вельми наше знання й світогляд. Автор завжди вміє показати нам бодай якусь характеристичну рису чи подробицю, що дає поняття про цілість.

Та чи не найцінніше у „Подорожі до Англії" те, що вона зближає нас до тих геніяльних виявів неугнутих людських зусиль для слави Божої. Ось над однією мінятюрною різьбою із слоневої кости працював мистець аж 30 літ (стр. 25). А відому катедру в Кольонії будували понад 6 віків. Справді, тільки глибока релігійність та вище надхніння можуть дати людям таку силу волі, безмежну посвяту й мистецьку геніяльність. Деякі ліберальні вчені минулого віку хотіли бачити в середньовіччю добу дикости, темноти, тощо. Ще й сьогодні у нас один критик, не знаючи найновіших наукових дослідів, пише про середньовіччя, що воно — „доба великих пошестей, здичавіння обичаїв, боротьба з найбільше первісними потребами матеріяльної вигоди, вся повна жаги та крови, надихана маревами". (Діло, ч. 37, 1936). Але сучасна наука вже давно регабілітувала середні віки. Захід дивиться на них уже куди іншими очима. Один із найбільших істориків світової слави, Ранке, висловлюється про середньовіччя так: Es war eine Schöpfung im grössten Stil; nie war ihresgleichen in der Welt gewesen" (Ranke, Weltgeschichte, 11—12 т., 15. розділ). Вистарчить прочитати книжку о. д-ра Сліпого, щоб переконатись про цілковиту слушність тих слів. „Подорож до Англії" якраз зближає нас до тієї „творчости в найбільшім стилю". Від описаних осягів минулих віків немов промінює дух тієї творчости і підсилює творчу іскру читача.

Водночас насуваються ріжні рефлексії. Ота могутня, середньовічня творчість виллялася не тільки в архітектурі та мистецтві. З неменшою інтензивністю проявилася вона і в суспільній та політичній ділянці, щоб ширити Царство Боже на землі. Тут саме ключ, щоб зрозуміти здвиги хрестоносних походів та подібних явищ. Якщо б у сучасних християн жевріла в душах бодай частина середньовічнього вогню, більшовизм до кількох місяців зник би з лиця землі, так само зрештою як і безробіття й нужда. Замість того бачимо, як протибільшовицькі держави спокійно дозволяють їхати охотникам в ряди мадридського війська. Яка кволість і бездушність у мистецтві, така й у соціяльно-політичних проблємах. Нічого дивного — висихає джерело творчого вогню — релігійність. Тільки вона може надхнути людство до жертви, зусиль, до поборення свого егоїзму, без чого направа сучасних відносин неможлива. Тільки справжня релігійність може стати джерелом творчости в вищім стилю в котрімнебудь напрямі.

Автор не тільки дає нам змогу бути серед скарбів культури, але й впроваджує нас в товариство визначних людей, живих і мертвих, сучасних і з минулих віків, бо звертає увагу на їх замітніші думки та діла.

Дуже цікаво, як на Заході цінять красу візантійського стилю й культури. Довідуємося, що вже „Карло Великий, бажаючи, як ми нині сказали б, зевропеїзувати свою державу, мусів брати все з Візантії, тоді найкультурнішої держави світу" (31). А ось і теперішня льондонська вестмінстерська католицька катедра побудована в візантійськім стилі. Треба було англ. католикам відріжнитися від англіканів, що мають побіч катедру в готицькому стилі. А перевищити красу старого готику міг тільки візантійський стиль. Коли в нас—підкреслює Автор — „затирають візантійську культуру, як „противну" католицькій

вірі, там візантійський стиль є саме signum distinctivum католицької віри“ (50 стр.). Не менш цікаво, що англіканські протестанти намагаються зберігати всі практики латинського обряду. „Отже, як бачимо, — пише Автор, — можна якнайточніше пристосовуватися до католицьких форм — і не бути католиком. Тоді стало мені ясно, що цей аргумент мусить і в нас відпасти ...бо затирання обрядових ріжниць не поможе і не укріпить віри“ (56 стр.). Безперечно, важна не форма, а зміст.

Принагідно довідуємося теж, як багато причинився наш Митрополит своєю ініціятивою, що Західня Церква пізнала Східню та працює над її зединенням (Бенедиктинці візантійського обряду в Аме і їх місячник „Irénikon“, О.О. Редемптористи і багато ін.).

Обі подорожі Автора, на Схід і Захід, стоять бодай посередньо в звязку з великими задумами нашого Князя Церкви. „Ми, українці католики — слова Автора в „Палом. до Св. Землі“ — становимо на Сході найчисленнішу вітку католицької Церкви і хоч не хоч спочиває також і на нас відповідальність за майбутній напрям і майбутній розвиток християнського, католицького Сходу“. Те якраз почуття відповідальности спонукує наших високих духовних працювати над зміцненням нашої Церкви. З одного боку відновити давні світлі традиції Сходу, з часу перед церк. роздором, а з другого перебрати із Заходу всі здорові й сильні церковні осяги і так піднести нашу Церкву на ще вищий рівень, щоб зробити її міцним притягальним чинником на Сході — ось думка, що прозирає вряди-годи з рядків обох книжок. Подорож Автора на Схід свідчила, що втоптаний шлях українського народу до Господнього Гробу не заріс, подорож на Захід виявляє, що великі пляни митрополитів Ісидора, Іпатія Потія і Веліямина Рутського є й тепер актуальні.

П. І.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ

Відповідь „Ділові“

Донедавна „Діло“ хвалило „Мету“, ще й густо-часто передруковувало з неї статті на своїх сторінках. Коли ж „Мета“, сповняючи один із своїх найважніших обовязків, почало виразніше зазначувати католицьке становище до всіх проявів культурного, а в тім і літературного життя в звязку з публічними виявами ліберального світогляду літературного референта „Діла“, „Діло“ (ч. 291, 1936) нагло забуло, „чиїм органом є „Мета“. Справді коротка память. Тож пригадаємо йому.

„Мета“ це орган, що заступає світогляд свідомих українців католиків, які завжди реагуватимуть проти того, що один член Редакції „Діла“ на його сторінках проповідає безсвітоглядця (ч.ч. 115 і 117, 1935), видає в „Бібліотеці Діла“ деякі книжки з нездоровою й неморальною атмосферою, проти яких виступила вся здорова національна критика, а то й навіть твори, поставлені на індекс („Чародійна шкірка“), підходить до творів у своїх літературних оцінках із ліберальними критеріями, не беручи під увагу моральних і національних моментів, співпрацює в комунізуючих „Sygnałach“ і там глузує негідно з української літератури (ч. з 1. III. 1936), обнижує вартість української творчости („Від Мирного до Хвильового“) і т. ін. З такими ексцесами не можуть погодитися свідомі українці й активні католики, тим більш тепер, коли готовляться до боротьби два табори: національно-католицький і більшовицький, бо такий лібералізм, як це показала практика, стає добрим грунтом для більшовизму. Не поможуть „Ділові“ ані погрози, ані інші засоби, доки воно не зрозуміє, що католицький часопис **мусить** реагувати на згадані прояви і доки літературний референт „Діла“ не буде брати під увагу Божі правди та шанувати національну рацію й гідність. Бо хоч би в „Меті“ навіть не стало цих редакторів, що є, то на їх місце стануть нові, що ще з більшою неугнутістю поведуть свою працю й боротьбу в Імя Бога й Української Нації. Бо не є це особиста полєміка редактора „Мети“, ні, це є вислів і голос широкого загалу, це вираз національно-католицької стихії, що росте й могутніє з кожним

днем, виливається у свідомі форми і заллє всіх, що з цією стихією числитися не схочуть.

А вже не знаємо, як це назвати, що „Діло", замість дати відповідь на заміти, видвигає закид, що підписаний редактор „Мети" співпрацював колись у „Нових Шляхах". Правда, короткий час співпрацював, перебуваючи в Берліні, і підписувався повним іменем, але небавом пірвав із тим журналом рішуче всякі звязки, а увесь гонорар відразу відіслав на „Рідну Школу" (див. „Мета", ч. 45, 1935, стр. 7). І такий закид сміє видвигати „Діло" в обороні того члена своєї Редакції, що аж до 1932 р. потайки співпрацював у „Нов. Шляхах", займаючи одночасно посаду в ідеольогічно протилежному „Ділі"!!

НОВІ КНИЖКИ

Поезія

М. Ічнянський: Ліра емігрантів. Лірика. Накл. Укр. Книгарні в Вінніпегу, Канада 1936, м. 8⁰, 138.

Прозова белетристика

Ю. Липа: Нотатник, ч. II. Л. 1936 ст. 126. 16⁰

Ґренджа-Донський: Ілько Липей. Укр. Бібл. Л. 1936, 16⁰, 128.

О. Бабій: Останні. Повість із визв. війни. Вид. „Сад". Л. 1937, 16⁰, 218.

І. Сорокатий: До складу й прикладу.

С. Черкасенко: Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів. Т. І. Накл. „Батьківщини". Л. 1937, 8⁰, 176.

Драма

Е. Головін: Рідна кров. Сцен. карт. в 4 діях. Накл. М. Таранька. Л. 1936.

Е. Рудий: Пікокій сватом. Гумор. на 3 дії. В-во „Русалка". „Діт. Театр", вип. V. Л. 1936, 16⁰, 32.

Ю. Шкрумеляк: Гості з Вифлеєму. Вертеп для хати і сцени. 2. попр. вид. Накл. автора. Л. 1936, 16⁰, 16.

Ю. Шкрумеляк: Три князі в Вифлеємі. Найновіший вертеп для хати і сцени. Накл. автора. Л. 1936. 16⁰, 24.

Ю. Шкрумеляк: Веселий вертеп „Біда в мішку". Накл. автора. Л. 1936. 16⁰, 16.

І. Я. Луцик: „Вертеп", на 1 дію. Театр. Бібл., вип. 85 (нове вид.). В-во „Русалка". Л. 1936 16⁰, 8 + 8 огол.

М. Мартирій: Борис і Гліб. Істор. укр. драма в 6 відсл. „Бібл. Реліґ. Драми" ч. 13. В-во ЧСВВ у Жовкві. В. 16⁰, 48.

Л. Чайка: Козачка. Пєса на 4 д. Вид. „Світанки". Л. 1936, м. 8⁰.

П. Корнич: Січовий Суд (Ол. Попович). Пєса на 3 д. Вид. „Відгомін". Л. 1936, м. 8⁰.

Т. Лилик: Гапка Бушовничка. Ком. на 3 д. Накл. „Відгуки". Л. 1936.

І. Завада: Село на сцені. (Весела ревія з рідн. побуту). Л. 1937, в. 16⁰, 48.

Релігія

О. Квіт: Зоря світу. Опов. з життя Пречистої Діви. Л. 1936. Накл. „Наш Приятель". 16⁰, 60, ціна 75 сот. з перес. 90 сот.

о. І. Погорецький: Пояснення правд катехизмових (для дорослих) ч. І. Станисл. 16⁰.

О молитві успокоєння св. Іванни де Шанталь. Вид. брат І. Л. Строкон Лаврентій. Л. 1936, 16⁰, 16.

O. M. Neubert: Mój Ideał Jezus, Syn Marji. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 32⁰, 180.

Ідеольоґія — публіцистика — спомини

Світ летить у пропасть! Де ратунок? Бібл. Тов. „Скала" ч. 2. Станисл. 1936. 16⁰, 27+5 нпґ.

О. Назарук: Галичина й Велика Україна. Трактат присвячений українським жінкам і військовим. 1. Про поцілуї сатани, 2. Снагу з пламенного рога... 3. А лисиці брешуть на щити червоні... Л. 1936. Накл. „Нової Зорі". 16⁰, 156+4 нпґ.

Ол. Буць: Червоний опир (про більшовизм). „Християнська Книжка", ч. 1. Вид. „Мета". Л. 1936, 16⁰, 32.

Д-р М. Антонович: Маршал вперед (Бліхер). Квартальник „Вістника", ч. 4. Л. 1936, 16⁰, 85.

Ю. Липа: Українська раса. Вид. „Народн. Стяг". Л. 1937, 8⁰ 24.

Б. Мусоліні: Доктрина фашизму. Перел. М. Островерха. Накл. Б. Кравцева. Л. 1937, 8⁰, 32.

Д. Штикало: Над світом сяє хрест меча. Накл. О. Грозовської. Л. 1936, 16⁰.

Е. Бей: Змова проти світу ГПУ. Авториз. перекл. із нім. II. ч. Накл. „Хортиці" Л. 1936, 16⁰, 176.

М Заклинський: А ми тую стрілецькую славу збережемо. Спомини Укр

В. Бояринич: Кривавий шлях. 5 місяців боїв III. кур. 24 п. п. за Львів. „Укр. Бібл." Л. 1936, 16⁰, 128.

Ю. Павликовський: За землю Батьківщини. Вид. „Діло".

Фр. Коковський: Культурний рух на Лемківщині. Л. 1936 16 ст.

П. Боднар: Духові Орли. Коломия 1936, 16.

С. Корбут: Україна в огні. 1936. 32 ст.

I. Конґрес ФНЄ. Сусп.-політ. бібл. „Перемоги", ч. 5. Накл. „Батьківщина". 16⁰, 46

Далекий Схід, збірник присвячений справам Украін. Далекого Сходу. Вид. Ради Укр. Нац. Кольонії у Маньчжу-Ді-Го. Харбін 1936. 4⁰, 84.

Р. Літописець: З історії роздору. Замітки до історії релігійної боротьби внутрі України в 16. і 17. в. Накл. „Гром. Голосу", Л. 1936.

М. Миколаєвич: Москвофільство, його батьки і діти. Істор. нарис. Накл. „Гром. Голосу", Л. 1936.

М. Стахів: Демократія, соціялізм та національна справа. Накл. „Гром. Голосу". Л. 1936.

П. К. Шмиренко: Машина смерти. Історія черезвичайки і ҐПУ. Накл. „Гром. Голосу", Л. 1936.

D-r Wł. Kołpaczkiewicz: Spór o „Narodny Dom" we Lwowie. Nakł. autora. L. 1936. 16⁰, 32.

Наука

Лінґвістика

Я. Рудницький: Мовна та правописна справа в Галичині. Відб. з „Календаря для всіх", накл. І. Тиктора. Л. 1937, 16⁰, 16.

Ф. Агій: Жива мова. Ужгород 1936, ст. 80.

І. Огієнко: Словацько-українська спільнота в лемківськім говорі пол. XVIII ст. „Sbornik Matice Slovenskej". Turč. sv. Martin, 1936, 12 ст.

Історія — Ґеоґрафія

M. Korduba: Rozwój i obecny stan badań nad latopisami staroruskiem i „Balticoslavica" 1936, t. 2.

Д. Дорошенко і С. Наріжний: Памяти проф. В. Біднова. Прага 1936, 32 ст.

О. Мицюк: Нариси з соціяльно-господ. історії Підкарпатської Руси Т. І.: до 2-гої чверти XVI. в., з 13 малюнками. Накл. автора. Ужгород 1936, 8⁰, 246.

D. Dorošenko a J. Rypka: Polsko, Ukrajina, Krym, a Vysoká Porta v první pol. XVII. stol. Praha 1936, 32 ст.

Інж. Ю. Крохмалюк: Жовті води (страт.-такт. студія). Воєнно-істор. бібл. „Перемоги", ч. 2. Накл. „Батьківщина". Л. 1936. 16⁰. 24.

О. Думін: Історія Леґіону Українських Січових Стрільців 1914—1918. Вид. „Черв. Калина". Л. 1936, вел. 4⁰ 375 стр, 99 світлин, 23 мапки.

Базар. Другий зимовий похід. Популярно-наукові реферати. 2 (14) двотижневик. В-во „Батьківщина".

Історія Української Культури. „Історична Бібліотека". І. і II. зш. Вид. І. Тиктора. Л. 1936, по 48 ст.

М. Гнатишак: Скарби нашої культури. Л. 1936, 8 ст.

D. Oliančyn: Aus dem Kultur u. Geisterleben der Ukraine. I Was ist die Häresie der „Judaisierenden". „Kyrios", 1936, II 176—189. Königsberg.

D. Oljančyn: Originaltext der Urkunde der Generalkonföderation zwischen Protestanten u Orthodoxen in Wilna 1599. „Kyrios" 1936, II 198—205.

D. Tschiževskij: Neue Comenius—Fund. Römerstadt, 1936, 6 ст.

D. Čyževskyj: Zwei Briefe Ludovit Šturs an August Friedrich Pott. Sv. Martin 1936, 3 ст.

Б. Галайчук: Про Грузію та Грузинів. 22 ілюстр. Вид. „Просвіта", Л. 1936, 16⁰, 48.

Праці геогр. Ком. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Л. Вип. І. Л. 1935, 8⁰, 208.

П. Беркут: Багацтва Української Землі. Ч. І. і II. Вид. „Деш. Кн.". Л. 1936, 16⁰, по 32 ст.